

GÖTEBORGS UNIVERSITET
Institutionen för svenska språket

Idiomekvivalens i tvåspråkiga ordböcker

En undersökning av svensk-isländsk och isländsk-svensk lexikografi

Joakim Lilljegen

MAGISTERUPPSATS, 15 hp
Nordiska språk, avancerad nivå
Vårterminen 2011
Handledare: Emma Sköldberg och Anna Helga Hannesdóttir

Sammandrag

Denna uppsats handlar om hur idiom behandlas i svensk-isländska och isländsk-svenska ordböcker. Förekomsten och behandlingen av arton svenska idiom, hämtade ur *Svensk ordbok utgiven av Svenska Akademien* (SO), undersöks i *Norstedts svensk-isländska ordbok* (SIO). De isländska idiom som står som motsvarigheter till de svenska i SIO undersöks i *Norstedts isländsk-svenska ordbok* (ISO) och ISLEX, en isländsk-svensk nätordbok som för närvarande utarbetas vid bl.a. Göteborgs universitet. De arton svenska idiomerna ur SO undersöks också direkt i ISLEX, då det i nätordboken är möjligt att söka på målspråket.

Graden av ekvivalens mellan de idiom som återfinns och deras angivna motsvarigheter i de undersökta ordböckerna diskuteras utifrån olika ekvivalensaspekter, såsom semantisk, metaforisk och stilistisk ekvivalens. Också olika användargrupperns tänkbara behov och ordböckernas funktion vägs in i diskussionen. För reception är hög grad av semantisk ekvivalens viktigast. Vid översättning kan den metaforiska och stilistiska ekvivalensnivån vara av lika stor vikt. För produktion är idiomerna egentligen inte nödvändiga, då fullt tillfredsställande språk kan produceras utan idiom, men då åtminstone SIO och ISLEX både vänder sig till svenska och isländska användare är idiomerna likväl nödvändiga för receptionssyftet.

SIO är den ordbok som bäst täcker in de undersökta svenska idiomerna, medan ISLEX bäst täcker in de isländska. I ISLEX har majoriteten av de återfunna idiomerna ett idiom som motsvarighet i det andra språket, medan SIO oftare använder fria konstruktioner för att förklara svenska idiom på isländska. Detta kan sammankopplas med ISLEX bidirektionalitet och SIO:s monodirektionalitet. I studien undersöks också eventuella skillnader i sätten på vilka biologiskt respektive kulturellt motiverade idiom behandlas. Materialet tyder inte på någon väsentlig skillnad.

Nyckelord: *svenska idiom, isländska idiom, lexikografi, ekvivalens, ISLEX, Norstedts svensk-isländska ordbok, Norstedts isländsk-svenska ordbok*

Innehållsförteckning

1. Inledning.....	1
1.1. Syften och frågeställningar.....	1
1.2. Notation.....	2
1.3. Disposition.....	3
2. Svensk-isländsk och isländsk-svensk lexikografi.....	4
2.1. Tryckta ordböcker.....	4
2.2. Nätordböcker och översättningstjänster.....	5
3. Teori och tidigare forskning.....	8
3.1. Idiom.....	8
3.2. Idiomtypologi.....	11
3.3. Idiom i lexikografi.....	13
3.4. Ekvivalensaspekter.....	14
3.5. Lexikografi och översättningsvetenskap.....	17
3.6. Ekvivalensproblematik i isländsk-norska ISLEX.....	18
4. Material och metod.....	19
4.1. Val av ordböcker och beskrivning av deras struktur.....	19
4.1.1. Norstedts ordböcker.....	20
4.1.2. ISLEX.....	20
4.1.3. Svensk ordbok utgiven av Svenska Akademien.....	22
4.2. Materialurval.....	23
4.2.1. De biologiskt motiverade svenska idiomerna.....	23
4.2.2. De kulturellt motiverade svenska idiomerna.....	25
4.3. Tidsavgränsning och tillvägagångssätt.....	25
5. Resultatredovisning.....	29
5.1. Från källspråk till målspråk.....	29
5.1.1. De biologiskt motiverade svenska idiomerna i SIO.....	29
5.1.2. De kulturellt motiverade svenska idiomerna i SIO.....	31
5.1.3. De isländska idiomerna i ISO.....	35
5.1.4. De isländska idiomerna i ISLEX.....	36
5.1.5. Sammanfattning.....	39
5.2. Från målspråk till källspråk.....	39
5.2.1. De biologiskt motiverade svenska idiomerna i ISLEX.....	40
5.2.2. De kulturellt motiverade svenska idiomerna i ISLEX.....	43
5.2.3. Sammanfattning.....	45
6. Avslutande diskussion.....	46
6.1. Idiomförekomster och ekvivalensaspekter.....	46

6.2. Ekvivalenter och ordboksanvändarna.....	46
6.3. Biologiskt och kulturellt motiverade idiom.....	47
6.4. Övriga kommentarer och framtida forskningsfrågor.....	48
Källförteckning.....	50
Ordböcker och översättningstjänster.....	50
Litteratur.....	51

Figur- och tabellförteckning

Figur 1. Skärmbild av ISLEX, uppslagsordet ljós den 10 april 2011....	21
Figur 2. Metoden för undersökning av idiom i de tre ordböckerna.....	27
Figur 3. Metoden för undersökning av ISLEX målspråksdel.....	27
Tabell 1. Förekomster av studiens biologiskt motiverade svenska idiom i SIO jämte deras isländska ekvivalenter.....	30
Tabell 2. Förekomster av studiens kulturellt motiverade svenska idiom i SIO jämte deras isländska ekvivalenter.....	32
Tabell 3. Förekomster av studiens isländska idiom i ISO jämte deras svenska ekvivalenter.....	35
Tabell 4. Förekomster av studiens isländska idiom i ISLEX jämte deras svenska ekvivalenter.....	37
Tabell 5. Förekomster av studiens biologiskt motiverade svenska idiom ISLEX jämte deras isländska motsvarigheter.....	41
Tabell 6. Förekomster av studiens kulturellt motiverade svenska idiom ISLEX jämte deras isländska motsvarigheter.....	44

1. Inledning

Det isländska uttrycket *gefa einhverjum undir fótinn* skulle ord för ord kunna översättas med "ge någon under foten". Uttryckets innebörd är emellertid 'uppmuntra någon'. Bra ordböcker bör inte bara förklara de enskilda ordens semantiska innehåll, utan också klargöra vad språks många ogenomskinliga flerordsuttryck, idiom, betyder.

1.1. Syften och frågeställningar

Huvudsyftet med denna uppsats är att presentera en undersökning av ett antal idioms förekomst och beskrivning i svensk-isländska och isländsk-svenska ordböcker. De ordböcker som ingår i undersökningen är *Norstedts svensk-isländska ordbok*, *Norstedts isländsk-svenska ordbok* och ISLEX, en isländsk-svensk nätordbok som väntas bli lanserad och allmänt tillgänglig på internet senare i år, 2011.

Idiom kan klassificeras på flera olika sätt. En utgångspunkt för indelning av idiom är huruvida idiomerna kan beskrivas som biologiskt eller kulturellt motiverade (dessa termer utreds närmare i avsnitt 3.2). Ett delsyfte med uppsatsen är att undersöka om det går att skönja några skillnader i sätten på vilka biologiskt respektive kulturellt motiverade idiom behandlas i de undersökta ordböckerna.

De frågeställningar som uppsatsen främst kretsar kring är:

- Vilka av studiens idiom förekommer i de undersökta ordböckerna och vilka ekvivalensaspekter går det att urskilja hos deras motsvarigheter på det andra språket?
- Föreligger skillnader mellan hur idiom, som kan sägas vara biologiskt respektive kulturellt motiverade, behandlas?
- Vilka kvalitativa skillnader finns det i sätten att presentera och översätta idiom i de undersökta ordböckerna och vilka konsekvenser kan de få för ordboksanvändarna?

Undersökningen kan vara intressant ur flera olika perspektiv. Först och främst är det en lexikografisk studie, då skillnader och likheter mellan olika ordböcker undersöks. Emellertid kan diskussionerna som förs i uppsatsen också intressera översättningsteoretiker, då lexikografins och översättningsvetenskapens syn på ekvivalens i mångt och mycket sammanfaller när det gäller idiom (se avsnitt 3.5 nedan). Undersökningens resultat kan dessutom vara till praktisk nytta för ISLEX, då ordboken för tillfället håller på att utarbetas (se avsnitt 2.2). Också ur ett fraseologiskt och nordistiskt perspektiv kan studien vara av intresse, då idiom och andra uttryck i två nordiska språk jämförs utifrån olika infallsvinklar.

1.2. Notation

I denna uppsats återges flera textstycken hämtade ur ordböcker. I ordböckerna används förkortningar flitigt för att spara utrymme, men här har jag valt att för läsbarhetens skull skriva ut förkortningarna. T.ex. rör det sig om svenskans *ngn* och *ngt* som här återges som *någon* och *något*, och isländskans *e-n* och *e-m* som här skrivs ut som *einhvern* och *einhverjum* 'någon' i ackusativ respektive dativ. Också tecknet tilde (~), som ibland används för att ersätta uppslagsordet i ordboksartiklarnas exempelmeningar, ersätts i denna uppsats med det aktuella uppslagsordet utskrivet.

Några av ordböckernas uppslagsord är försedda med olika sorters tilläggstecken för att markera t.ex. ordled och betoning. Också i artikeltexterna förekommer små markörer som visar ekvivalenternas böjningsmönster. Dessa utelämnar jag i uppsatsen. I ISLEX markeras vissa delar med olika färger, t.ex. är kollokationer blå. Detta reproduceras inte i denna uppsats, utan istället återges citat bokstavligen svart på vitt.

Liksom i ordböckerna står uppslagsorden här i fet stil. För att hänvisa till ett visst uppslagsord i en ordbok används förkortningen *s.v.* (*sub voce*) i enlighet med praxis inom svensk ordboksforskning. För betydelseangivelser används, som läsaren redan har märkt, enkla citationstecken ('). I flera av ordböckerna används hakparenteser för att markera icke-obligatoriska ordled eller alternativa meningskonstruktioner. T.ex. står ”dra på mun[nen]” för både *dra på mun* och *dra på munnen*. I ISLEX används vinkelparenteser för utbytbara delar i exempelmeningar och idiom. Exempelvis översätts *krota* <vegginn> *út* med *klottra ner* <väggen> (s.v. **krota**). Här fyller ordet *vegginn* funktionen av att visa dels vilken semantisk typ av objektet som verbet

tar, dels vilket kasus objektet i verbfrasen ska stå i. I denna uppsats används vid citat hak- och vinkelparenteser på samma sätt som i ordböckerna.

1.3. Disposition

Uppsatsen har sammanlagt sex kapitel, inledningen medräknad. I kapitel 2 redogörs för den svensk-isländska och isländsk-svenska lexikografin. I kapitel 3 presenterar jag en forskningsöversikt om idiom och hur de behandlas i ordböcker. Därefter redovisas undersökningens material och metod i kapitel 4. I kapitel 5 presenteras och analyseras resultatet, och till sist förs en avslutande diskussion i kapitel 6.

2. Svensk-isländsk och isländsk-svensk lexikografi

I detta kapitel presenterar jag ett urval av ordböcker och översättnings-tjänster för svenska och isländska. Först redogörs för de tryckta böckerna och därefter för dem som finns tillgängliga på internet.

2.1. Tryckta ordböcker

Den svensk-isländska lexikografin har en relativt kort, knappt hundraårig historia. Visserligen finns isländska inslag i svenska ordböcker redan på 1600- och 1700-talet, men där ligger fokus inte på den samtida isländskan utan på fornspråket (Hannesdóttir 2004:105). Exempelvis kan Haqvins Spegels svårklassificerade *Glossarium – Sveo-Gothicum* nämnas, där fornisländska (eller ”götiska”) inslag finns med i både målspråks- och källspråksdelen (Hannesdóttir 1998:128ff.)

Det var först år 1943 som den första större isländsk-svenska ordboken som behandlade det samtida språket utgavs. Upphovsmännen var Jón Magnússon och Gunnar Leijström och förlaget var Kooperativa förbundets. Verket har sedan dess utgivits i sju upplagor, varav den tredje (från 1972) och den femte (från 1986) har bearbetats och utvidgats något. Den sjunde och senaste upplagan utgavs år 2005 av Norstedts förlag med den då sedan länge framlidne Sven B. F. Jansson som redaktör. Den senaste upplagan är oförändrad i förhållande till den femte, som inte heller den förtjänade att kallas en omarbetning enligt redaktören (Jansson 2005:VII). Stora delar av ordboken går alltså tillbaka på den första upplagan från 1943 och tilläggen i den tredje upplagan från 1972. Detta märks bl.a. på att den isländska bokstaven *z* fortfarande finns kvar i 2005 års isländsk-svenska ordbok, trots att bokstaven rensades ut i en stavningsreform redan 1973 (Þorsteinsson 2003). Ordbokens tilltänkta användare är främst svenskar som har ”[n]ågon kunskap i isländsk grammatik” (Jansson 2005:IX). Förord och anvisningar för ordbokens begagnande föreligger bara på svenska (Jansson 2005:VII–XXXIV). *Norstedts isländsk-svenska ordbok* innehåller ca 40 000 uppslagsord och 12 000 fraser (Jansson 2005:omslaget).

Norstedts svensk-isländska ordbok är mer omfattande och innehåller ungefär 60 000 uppslagsord och 16 000 fraser (Holm 2005:omslaget). Utgåvan är den fjärde av ett verk som utarbetades av personer knutna till Institutionen för nordiska språk vid Lunds universitet och gavs ut för första gången år 1982¹ på Ekstrands förlag. Den andra utgåvan som kom 1986 har reviderats, medan de tredje och fjärde upplagorna från 1994 respektive 2005 är oförändrade. Ordboken riktar sig till både svenska och isländska användare, vilket bl.a. märks på att förord och anvisningar finns på bägge språken (Holm 2005:VII–XCVIII).

Utöver dessa verk finns det i tryck endast mindre fickordböcker och ordlistor för svenska och isländska. T.ex. kan fickordboken *Sænsk-íslensk, íslensk-sænsk vasaorðabók* (Helgadóttir Hallbeck & Hallbeck 1985) med ca 15 000 uppslagsord nämnas, liksom den isländsk-svenska ordboksdelen i *Lärobok i nutida isländska* (Fries 1976:121–135).

2.2. Nätordböcker och översättningstjänster

I takt med internets framväxt har fler och fler ordböcker och översättningstjänster blivit tillgängliga på nätet, vilket har beskrivits av bl.a. Trap-Jensen (2005) och Ingerstam (2011). För översättning mellan svenska och isländska finns t.ex. Tvärslå, som har utvecklats vid Skolan för datavetenskap och kommunikation vid KTH och är en sammanslagning av ett antal olika nordiska ordböcker, bl.a. isländska Lexin. Sammanlagt innehåller den drygt 15 000 ord som kan översättas mellan isländska och svenska (Kann 2010:108; Tvärslå).

På Orðabanki Íslenskrar málstöðvar finns ca 100 olika specialistordböcker samlade, där facktermer inom exempelvis biologi, geologi och offentlig förvaltning översätts mellan isländska och andra språk. I flera av ordböckerna ingår svenska som ett av språken (Orðabanki Íslenskrar málstöðvar).

Också på Google Översätt, som översätter mellan ca 60 olika språk, kan man välja svenska och isländska. Översättningstjänsten använder sig av s.k. statistisk maskinöversättning, där stora textmängder på olika språk bearbetas av datorer för att överföra ord eller meningar från ett språk till ett annat. Översättningarna mellan de nordiska språken verkar dock ofta ta omvägen via engelskan, vilket märks när det man vill få översatt innehåller något svenskt ord vars engelska ekvivalent är en homonym. T.ex. kan maskinöversättningen föreslå *appelsínugulur*

¹ Uppgifterna om tryckår varierar. I den senaste upplagan står det att den första utgåvan kom 1983 (Holm 2005:II), men i den första upplagan anges tryckåret som 1982 (Holm 1982:II).

'orange' istället för *appelsína* 'apelsin' som isländsk översättning av det svenska ordet *apelsin*, vilket troligtvis beror på att det engelska ordet *orange* både kan syfta på frukten apelsin och färgen orange.

Det finns även andra automatiska översättningstjänster mellan isländska och svenska, t.ex. Öbeg, som översätter mellan ca 30 olika språk via esperanto (Öbeg). Här föreligger emellertid samma risk som på Google Översätt; svenska och isländska ekvivalenter kan motsvaras av homonymer på esperanto, vilket skulle kunna leda till felaktiga översättningar.

En annan nätordbok är Wiktionary, där vem som helst kan lägga till nya artiklar eller ändra i de redan existerande (Törnqvist 2010:387–389; Wiktionary a). Dock verkar det inte finnas mycket mer än 2 000 isländska uppslagsord som har översatts till svenska (Wiktionary b), och antalet svenska uppslagsord som finns översatta till isländska är bara några tiotal (Wikiorðabók).

En ordbok som i skrivande stund utarbetas av en redaktion på tre personer vid Institutionen för svenska språket vid Göteborgs universitet är den isländsk-svenska nätordboken ISLEX. Ordboken framställs inom ramen för ett nordiskt projektsamarbete som syftar till att skapa fyra nätordböcker med isländska som källspråk och svenska, danska, norskt bokmål och nynorska som målspråk. Senare i år, 2011, görs ordboken fritt tillgänglig på internet i en första version (ISLEX a; b). När jag använder ordet *ISLEX* i denna uppsats åsyftar jag den isländsk-svenska ordboken om inte annat anges.

Grunden till ISLEX är en isländsk ordbokstomme med ca 50 000 uppslagsord som har utarbetats vid Stofnun Árna Magnússonar í íslenskum fræðum i Reykjavík. Särskild uppmärksamhet har lagts på att inkludera ett stort antal idiom (ISLEX a), och sammanlagt har ca 16 000 språkprov i form av exempelmeningar, kollokationer och idiom förts till ordboksstommen (Sigurðardóttir m.fl. 2008:783). Majoriteten av de isländska kollokationerna och idiomerna är hämtade ur Jónssons verk *Stóra orðabókin um íslenska málnotkun* (2005), en korpusbaserad sammanställning av ca 85 000 fasta ordförbindelser i isländskan (Sigurðardóttir m.fl. 2008:783).

Det är tänkt att databasen som ligger till grund för ISLEX ska kunna användas för flera tvåspråkiga ordböcker. Projektet är därför jämförbart med det svenska Lexin-projektet, där en enspråkig svensk ordbok utgör grunden för mer än ett dussin tvåspråkiga nätordböcker och ytterligare några tryckta pappersordböcker (se vidare Hult m.fl. 2010).

De två huvudsakliga målgrupperna för ISLEX-projektet är skandinaver med grundläggande till avancerade kunskaper i isländska och islänningar med medelstora till avancerade kunskaper i något eller

några av de skandinaviska språken. Man räknar med att den senare användargruppen är större till antalet (Sigurðardóttir m.fl. 2008:779f.).

Trots att ISLEX utarbetas som isländsk-svensk ordbok finns inga tekniska hinder för att ändra sökriktningen och leta efter de svenska ord och uttryck i målspråksdelen. I det nuvarande preliminära användargränssnittet har denna funktion också möjliggjorts. Sigurðardóttir m.fl. (2008:787f.) påminner dock om att man bör ha i åtanke att de olika ordböckerna har utarbetats med isländska som det enda källspråket. Någon systematisk kontroll av de isländska träffarna på svenska sökord har man inte kunnat göra inom projektets ramar, och därför kan det hända att de svensk-isländska översättningarna inte håller samma kvalitet som de isländsk-svenska.

Som ett sidoprojekt till ISLEX utarbetas också en svensk fraseologisk ordbok som innehåller idiom sorterade efter semantiska fält (Hannesdóttir m.fl. 2010). Detta arbete befinner sig dock i ett så pass tidigt stadium att det ännu inte går att genomföra undersökningar på den ordboken.

3. Teori och tidigare forskning

Detta kapitel är indelat i sex avsnitt. I det första presenteras idiom ur ett enspråkigt, fraseologiskt perspektiv. Därefter redogörs för indelningen av idiom i biologiskt respektive kulturellt motiverade sådana. Sedan, i avsnitt 3.3, redogörs för hur idiom behandlas i ordböcker. I avsnitt 3.4 redovisas olika aspekter av ekvivalensbegreppet inom lexikografen, som därefter, i avsnitt 3.5, jämförs med översättningsvetenskapens syn på ekvivalens. Slutligen, i avsnitt 3.6, presenteras Rausers (2010) studie om ekvivalensproblematik i isländsk-norska ISLEX.

3.1. Idiom

Flera olika termer används för uttryck som det ovan nämnda *gefa einhverjum undir fótinn*. T.ex. förekommer termerna *idiom*, *lexikaliserad ordförbindelse*, *fast fras*, *frasem* och *stående uttryck*. Det finns dessutom ett stort spektrum av olika definitioner för dessa termer, och många forskare brukar samma term men lägger olika betydelse i den (se Sköldberg 2004:18ff. för en översikt av terminologi och definitioner). Den vanligaste termen bland svenska forskare för ogenomskinliga flerordsuttryck som *gefa einhverjum undir fótinn* är *idiom* (Sköldberg 2004:20), och det är också den term som jag använder i denna uppsats. Allén et al. (1975:XXIII) definierar idiom som ”en konstruktion vars betydelse inte är förutsägbar med utgångspunkt från de ingående ordens betydelser”. Alltså består idiom av minst två ord, där summan av de betydelser som vart och ett av de enskilda orden bär på inte motsvarar betydelsen hos hela uttrycket. T.ex. betyder idiomet *spotta i nävarna* 'samlar krafter inför en insats' (SO, s.v. **näve**), och har inte nödvändigtvis med vare sig spott eller nävar att göra.

Vissa lingvister har också velat kalla sammansättningar vars betydelser inte går att härleda till de enskilda komponenternas semantiska innehåll (t.ex. *påflugan* och *blåögd*) för idiom. Detta vore dock olämpligt ur ett lexikografiskt perspektiv, då sammansättningarna i regel står som självständiga uppslagsord i ordböckerna (Svensén 2004:239f.; se vidare del 3.3 nedan). För svenskans och isländskans del

vore det än mer opraktiskt att inkludera sammansättningar i idiombegreppet, då sammansättningar är vanligt förekommande i de båda språken.

Hur idiom uppfattas beror mycket på i vilket sammanhang de uppträder (Moon 1998:1ff.). Om man jämför meningen ”jägaren laddade bössan och försäkrade att slagbjörnen snart skulle få bita i gräset” med ”det favorittippade laget fick trots allt bita i gräset i finalmatchen” (s.v. **gräs**, SO), är det inte samma öde som slagbjörnen och det favorittippade laget råkar ut för, trots att båda sägs *bita i gräset*. I den första meningen kan betydelsen hos idiommet anges som 'dö', medan idiomets innebörd i den andra meningen snarare är 'förlora'. Utöver denna semantiska variation som är beroende av kontexten, lägger dessutom många språkbrukare olika betydelse i samma idiom. T.ex. använder en del svenskar idiomet *lägga lök på laxen* som något positivt, trots att det ursprungligen hade en negativ betydelse, i stil med *lägga sten på börda* eller *strö salt i såren* (Adelswärd 2004). I denna uppsats utgår jag från större enspråkiga ordböckers definitioner av olika idiom, och problematiserar ibland dessa utifrån egen språkkänsla och andra källor.

Många idiom, t.ex. *ha skinn på näsan*, innehåller en metafor och kan vara dubbeltydiga (Farø & Hallsteinsdóttir 2008:114f.). Vissa språkvetare har inkluderat dubbeltydigheten som ett kriterium för att uttryck ska definieras som idiom, men detta medför problem i hur man ska betrakta uttryck som *bita huvudet av skammen*, som har ett figurativt innehåll, men där någon bokstavlig tolkning knappast låter sig göras (Sköldberg 2004:24). Därför ser jag inte dubbeltydighet och en möjlig ordagrann tolkning av uttrycks metaforiska innehåll som obligatoriska för idiomerna.

Ytterligare ett kriterium som brukar ställas för att klassificera uttryck som idiom är att de är *institutionaliserade* (eller *konventionaliserade*), vilket innebär att de används och/eller förstås av en stor del inom en viss språkgemenskap. För att mäta graden av institutionalisering hos ett visst uttryck kan olika metoder användas. T.ex. kan man undersöka antalet belägg för uttrycket i språkkorpusar eller kontrollera om uttrycket återfinns i större ordböcker för språket (Sköldberg 2004:23f.). I denna uppsats utgår jag från större ordböcker för att avgöra om uttryck ska betraktas som institutionaliserade eller inte (se vidare avsnitt 4.3 och kapitel 5).

Idiom är också relativt fixerade till sin form, både grammatiskt och lexikaliskt, vilket påpekas av bl.a. Moon (1998:7), Sköldberg (2004:23) och Svensén (2004:239–241). Bortsett från att verbet i de idiom som består av en verbfras kan böjas i olika tempus (t.ex. *ser dagens ljus, såg*

dagens ljus) kan många idiom inte ändras grammatiskt utan att tolkningen av uttrycken som idiom går förlorad. Exempelvis uppfattas *se dagens ljus* knappast som ett idiom om det passiveras (*dagens ljus sågs, dagens ljus blev sett*) eller sätts i en satsfläta (*dagens ljus var det som barnet såg*). Andra idiom kan passiveras, t.ex. kan man begära att *korten läggs på bordet*. Dessutom kan en negation ofta fogas till idiom som består av verbfraser; *han lägger inte korten på bordet* och *korten lades inte på bordet*.

Idiom kan variera lexikaliskt, då ord som ingår i vissa idiom kan bytas ut utan att idiomets betydelse förändras nämnvärt. Svensén (2004:240) ger exemplen *lägga en död/kall hand över något* och *sticka/stoppa huvudet i busken/sanden*. Moon (1998:120ff.) diskuterar hur variation hos fixerade uttryck, däribland idiom, kan betraktas (jfr också med Moon 2008:11f. som diskuterar variation hos liknelser). Moon (1998:122f.) ser uttryck som har samma semantiska innehåll och samma eller likartad metaforik, t.ex. *hit the roof* och *hit the ceiling*, som varianter av ett och samma idiom. Jag antar i denna uppsats samma synsätt, och således betraktar jag exempelvis *sticka huvudet i sanden* och *stoppa huvudet i sanden* som varianter av samma idiom.

Utöver dessa väletablerade varianter förekommer också tillfälliga modifikationer av idiom för att avgränsa eller specificera idiomens betydelse (se vidare Sköldberg 2004:232–238). Förändringar kan också göras för att uppnå en stilistisk effekt, som när Khemiri (2003:69) skriver att någon snopet går iväg ”med svansen *mittemellan* benen” (min kursivering). Dessa tillfälliga varianter förekommer dock inte i ordböcker (se t.ex. SO 2009:XVIII) och är därför inte aktuella i denna uppsats.

Till idiomerna kan också uttryck som *i alla fall* och *över huvud taget* räknas, då de inte ska tolkas bokstavligt och både kan betraktas som fixerade och institutionaliserade. Dock brukar de i vissa idiomdefinitioner (se t.ex. Sköldberg 2004:29) uteslutas då de huvudsakligen har en grammatisk eller textbindande funktion.

En del idiom avviker, t.ex. genom ålderdomliga ordval eller satsbyggnad, från vanligt språkbruk (Sköldberg 2004:24). Exempelvis förekommer verbet *två* i idiomet *två sina händer* sällan förutom i just det uttrycket. Det vanliga ordvalet för att uttrycka den bild som idiomet *två sina händer* anspelar på är *tvätta sina händer*. Att idiom kan avvika syntaktiskt kan *þvo hendur sínar*, den isländska motsvarigheten till *två sina händer*, visa prov på. Här är verbet *þvo* det vanliga sättet att säga *tvätta*, men däremot avviker konstruktionen *hendur sínar* från sättet på vilket man vanligtvis säger *tvätta sina händer*; *þvo sér um hendurnar*.

De ovan nämnda egenskaperna utmärker idiomerna från andra språkiga enheter, som exempelvis kollokationer och fria konstruktioner. Hos kollokationerna (t.ex. *en notorisk lögnare* och *att vålla besvär*) och de fria konstruktionerna (t.ex. *en röd bil* och *ett stort hus*) är betydelsen härledbar utifrån de ingående komponenterna. Också formrestriktionerna är färre. För de fria konstruktionerna gäller i princip bara att de följer språkets produktiva grammatikregler. För kollokationer föreligger dock en del selektionsrestriktioner, då vissa ord tenderar att stå i anslutning till andra ord eller till en viss typ av ord (t.ex. följs verbet *begå* oftast av ett brott eller *själv mord*). Inte heller här finns tydliga gränser över vad som ska betraktas som fria konstruktioner och vad som ska betraktas som kollokationer, utan det rör sig snarare om ett kontinuum i graden av selektionsrestriktioner. Se vidare Malmgren (2003) och Svensén (2004:209f.) för mer ingående beskrivningar av kollokationer.

3.2. Idiomtypologi

Idiom kan klassificeras utifrån många olika kriterier, t.ex. deras grammatiska struktur eller deras frekvens. Ett annat sätt att indela dem är utifrån huruvida de kan betraktas som *biologiskt* eller *kulturellt* motiverade (Penttilä m.fl. 1998). De biologiskt motiverade idiomerna har en figurativ betydelse som anspelar på något som kan sägas vara gemensamt för hela mänskligheten, t.ex. *att ha händerna fulla* eller *mellan fyra ögon*. Många av de biologiskt motiverade idiomerna innehåller minst ett ord som betecknar en kroppsdel. Niemi (2004:249) uppskattar att kroppsdelsideomerna är den största enskilda gruppen idiom i svenska språket. Sådana idiom är vanligt förekommande i språk världen över (Krohn 1994:20–22). Många av dem förekommer t.o.m. i samma form och betydelse i flera vitt skilda språk. T.ex. återfinns *vara någons högra hand* också i bl.a. japanska, kinesiska, uzbekiska och vietnamesiska (Krohn 1994:20).

De kulturellt motiverade idiomerna å andra sidan anspelar på företeelser som i vid bemärkelse kan sägas vara utmärkande för en viss kultur eller kultursfär och inte är gemensamma för hela mänskligheten. Exempel på sådana idiom är *inte ett rött öre*, där myntenheten öre bara används (eller användes) i ett begränsat antal länder. Ofta finns ingen tydlig gräns mellan vilka idiom som kan betraktas som biologiskt respektive kulturellt motiverade. Vissa idiom skulle kunna sägas tillhöra bägge kategorierna, t.ex. *lagens långa arm* och *det flyger inga stekta sparvar i munnen på en*, där det figurativa innehållet anspelar på både

det kulturella (lagar och stekta sparvar) och det biologiska (långa armar och munnar). Dessutom finns en stor mängd idiom med bibliskt ursprung som har översatts och lånats in i många språk, t.ex. *att två sina händer* eller *öga för öga*. Metaforerna i dessa idiom är i grunden biologiskt betingade med kroppsdelord som *hand* och *öga*, men i och med att de associeras till Bibeln kan man också hävda att de bör betraktas som kulturellt motiverade (se vidare Penttilä m.fl. 1998:234f.).

Penttilä m.fl. (1998) bygger sin indelning på en undersökning av 30 finska studenters förståelse av 30 engelska idiom, varav hälften betecknades som biologiskt motiverade och den andra hälften som kulturellt motiverade. De fann en statistisk signifikant skillnad som visade att försökspersonerna hade lättare att förstå de biologiskt motiverade idiomerna än de kulturellt motiverade idiomerna (Penttilä m.fl. 1998:241–244). Resultatet skulle kunna få följder för lexikografiskt arbete, vilket jag återkommer till i diskussionen i avsnitt 6.3.

Idén att idiom kan beskrivas som kulturellt betingade är emellertid omdiskuterad. En del lingvister lägger större vikt vid idiomens kulturella motivation än Penttilä m.fl. (1998). T.ex. hävdar Zhao (1991:117) att "[i]n order to know the illocutionary force of an idiom, one has to know the history and culture of the nation to which the language belongs". Detta synsätt har kritiserats av Farø (2004) som menar att för mycket fokus läggs på idiomens yttre form. Farø (2004:91) tar bl.a. upp korpusbelägg på det danska idiomet *ikke for to øre* och det tyska *eine müde Mark* (jfr med det ovan nämnda *inte ett rött öre*) och menar att de komponenter som är specifika för den ena eller den andra "kulturen" (*øre* och *Mark*) inte inverkar på idiomets funktion i språket: "De kunne i de pågældende tekster sagtens have været erstattet af andre formuleringer uden betydningstab" (Farø 2004:91).

Själv använder jag indelningen med kulturellt motiverade idiom snarare som Penttilä m.fl. (1998) än som Zhao (1991). Eftersom kroppsdelsidiom är mycket vanligt förekommande i olika språk inriktas många idiomstudier på just dem, se t.ex. Krohn (1994), Niemi (2004) och Sköldberg (2009). För att i min studie även inkludera andra sorters idiom utgår jag från en uppdelning av idiomerna i kulturellt respektive biologiskt motiverade sådana.

Ytterligare en omdebatterad aspekt av idiomerna är deras frekvens. Niemi (2004:246) påstår att "språket vimlar av idiomatiska uttryck" och att de t.o.m. är "så vanliga att man inte fäster någon större uppmärksamhet på dem i vanligt språkbruk". Svensén (2004:242f.) menar å andra sidan, på grundval av olika engelska korpusundersökningar som har gjorts, att idiom förekommer mycket sparsamt, åtminstone i skrift.

3.3. Idiom i lexikografi

Oavsett om idiomerna betraktas som vanligt förekommande i språket eller ej, är de flesta överens om att idiomerna har en given plats i ordböcker, både i enspråkiga och i tvåspråkiga sådana (se t.ex. Schemann 1991:2789ff.). Nilsson (2003:262) säger att ”man aldrig kan få nok av [idiomer] i en tospråklig ordbok”. Svensén (2004:245ff.) och Nikula (2010:364) menar att de vanligaste idiomerna bör återfinnas i enspråkiga ordböcker oavsett om de är ämnade för reception eller produktion eller för både och. Termerna *reception* och *produktion* syftar här på vilken språklig aktivitet ordboksanvändaren ämnar nyttja ordboken till. Reception innefattar läsande och lyssnande, medan produktion innefattar skrivande och talande (Svensén 2004:15). Vikten av olika inslag i ordböcker varierar utifrån vilken språklig aktivitet som ordboken används som hjälpmedel åt. I tvåspråkiga ordböcker för reception av eller översättning från ett för användaren främmande språk till modersmålet är det främmande språkets idiom absolut nödvändiga att inkludera. I tvåspråkiga ordböcker som är avsedda för produktion eller översättning från användarens modersmål till ett främmande språk bör de vanligaste idiomerna på användarens modersmål finnas med, jämte eventuella motsvarande idiom på det främmande språket och deras bruksrestriktioner (Svensén 2004:245f.).

Att idiom ska inkluderas i ordböcker råder det alltså stor samstämmighet om. Var i ordböckerna idiomerna ska placeras är däremot ett vanskligare spørsmål. Ska en ordboksanvändare t.ex. leta efter idiomerna *få kalla fötter* under uppslagsordet **få**, **kall** eller **fot**? Denna problematik försvåras ytterligare av att flera idiom har lexikalisk variation, som exempelvis det ovan nämnda *sticka/stoppa huvudet i busken/sanden*. I traditionella tryckta ordböcker kan man p.g.a. utrymmesbrist och ordbokens omfång inte gärna ta med alla idiom och idiomvarianter under vart och ett av de ingående orden. Därför fastslås ofta regler om vid vilket uppslagsord idiom återfinns (t.ex. vid det första verbet som ingår i idiomerna), medan det finns hänvisningar dit från uppslagsorden för idiomets andra semantiskt tunga komponenter (d.v.s. från substantiv, verb och adjektiv e.d., men inte från småord som prepositioner, verbpartiklar och liknande) (Svensén 2004:247–249). Vid utvecklandet av nätordböcker är utrymmesbrist inte en lika viktig faktor som i traditionella tryckta ordböcker, men likväl är det till fördel, både för dem som utarbetar och dem som använder nätordböcker, att ha tydliga principer om var idiom placeras (Svensén 2004:249).

Det är inte heller någon självklarhet var i de enskilda ordboksartiklarna (eller var i ordböckernas mikrostruktur, se Svensén 2004:409ff.) som idiomerna ska inordnas. I äldre ordböcker är det vanligt att idiomerna står blandade med kollokationer och andra språkprov i själva artikeltexten, medan det i modernare ordböcker har blivit vanligare att placera dem i bokstavsordning i slutet av ordboksartiklarna (Nilsson 2003:255). Alternativt kan idiomerna placeras i slutet av redovisningen av varje huvudbetydelse hos uppslagsordet (Malmgren & Sköldberg 2010).

Hannesdóttir m.fl. (2010:143f.) lyfter fram att förekomsten av målspråkets idiom i traditionella tvåspråkiga ordböcker ofta är beroende av källspråkets idiombestånd. Idiom i målspråket som saknar snarlika uttryck i källspråket riskerar att utelämnas i sådana tvåspråkiga ordböcker (jfr avsnitt 3.4 nedan). I två- eller flerspråkiga ordböcker som är sorterade utifrån semantiska fält och inte utifrån källspråkets ordförråd i bokstavsordning finns möjlighet att inkludera också de idiom på målspråket som saknar motsvarighet i källspråket (Hannesdóttir m.fl. 2010:144).

Utifrån hur ogenomskinliga flerorduttryck behandlas i tvåspråkiga ordböcker, presenterar Nilsson (2003) ytterligare en definition av *idiom* (jfr inledningen till avsnitt 3.1 ovan). Han menar att idiombegreppet inom tvåspråkig lexikografi bör utgå från en kontrastiv jämförelse mellan lexikaliska enheter i de två språken. Uttryck som strukturellt och betydelsemässigt är likvärdiga bör då inte ses som idiom, även om deras semantiska innehåll inte går att utläsa ur de ingående komponenterna. I en spansk-norsk ordbok skulle således *eso es griego para mí* (jfr svenskans *vara rena grekiskan* 'vara obegriplig') inte ses som ett idiom utan som en vanlig exempelmening, då det norska uttrycket *det er gresk for meg* både till formen och semantiskt är likvärdigt. Däremot skulle *eso es árabe/chino para mí* betraktas som idiom, då *det er arabisk/kinesisk for meg* inte förekommer som idiom på norska (Nilsson 2003:256). Denna indelning återkommer jag till i diskussionen i avsnitt 6.4.

3.4. Ekvivalensaspekter

Ord som kan sägas motsvara varandra på olika språk brukar kallas *ekvivalenter*. Beroende på till vilken grad man kan säga att orden motsvarar varandra talar lexikografer om fullständig ekvivalens, partiell ekvivalens och nollekvivalens (Kromann m.fl. 1991:2717f.; Svensén 2004:315–320). T.ex. kan det svenska lexemet *sjöhäst* ses som fullt

ekvivalent med isländskans *sæhestur*. Svenskans *farmor* kan däremot bara ses som en partiell ekvivalent till det isländska ordet *amma*, eftersom *amma* också kan betyda *mormor* (jfr Svensén 2004:310ff.). Vissa ord saknar direkta motsvarigheter i andra språk. T.ex. har det svenska adjektivet *snål* sin motsvarighet i det isländska adjektivet *nískur*, men något isländskt verb som motsvarar det svenska verbet *snåla* föreligger inte (Hannesdóttir & Jónsson 2001:75). Sådana lexikaliska luckor förekommer ofta för språk- eller kulturspecifika ord. För dem kan istället ord med snarlik betydelse eller förklarande omskrivningar fungera som surrogat i avsaknaden av lexikaliska enheter med högre grad av ekvivalens. Svensén (2004:334) ger exempel på hur *tingsrätt* skulle kunna anges som ungefärlig ekvivalent till tyskans *Amtsgericht*. Exempel på förklarande omskrivningar, eller parafrastisk ekvivalens, är hur det franska ordet *ballotage* på engelska kan förklaras med "situation in a political election when no candidate has an absolute majority in the first ballot and people have to vote again" (Duval 1991:2818).

Också idiom kan ha ekvivalenter på andra språk. T.ex. kan svenskans *gå över ån efter vatten* sägas vara fullständigt ekvivalent med danskans *gå over åen efter vand*. I andra fall råder ingen självklarhet om vilka idiom som kan betraktas som ekvivalenter på olika språk. Exempelvis redogör Farø (2004) för en diskussion om vilket tyskt idiom som bäst motsvarar *gå over åen efter vand*. Den ordagranna översättningen, "den Fluß überqueren, um Wasser zu holen", utgör inget idiom på tyska och skulle därför av tyska modersmålstalare antingen tolkas bokstavligt eller ses som en nyskapad metafor vars betydelse inte alls är helt genomskinlig. Ett antal andra tyska idiom har framlagts som förslag. Farø (2004:105) själv drar slutsatsen att idén om att det skulle finnas någon fullständig ekvivalent på tyska till *gå over åen efter vand* måste överges. Istället kan flera olika tyska idiom ses som partiellt ekvivalenta till olika betydelseaspekter hos det danska idiomet. Uttrycket *gå over åen efter vand* innebär dels något överflödigt, 'nogen får noget, de allerede har', dels något besvärligt, 'gøre noget vanskeligere, end det er' (Farø 2004:96). Den första betydelseaspekten återfinns i de tyska idiomerna *Eulen nach Athen tragen* och *Wasser ins Meer tragen*, medan *die Kirche ums Dorf tragen* innehåller den andra betydelseaspekten (Farø 2004:96f.).

Den partiella ekvivalens som råder mellan dessa tyska idiom å ena sidan och det danska idiomet å andra sidan ligger emellertid bara på det betydelsemässiga planet. Idiomens metaforik skiljer sig åt, och därför skulle Scholze-Stubenrecht (1995:10f.) tala om en lägre grad av

metaforisk ekvivalens uttrycken emellan. Över huvud taget urskiljer Scholze-Stubenrecht (1995) inte mindre än fjorton olika aspekter av ekvivalens. Den ekvivalensaspekt som oftast åsyftas, åtminstone i lexikografiska sammanhang, är *semantisk ekvivalens* (Scholze-Stubenrecht 1995:2–5; jfr diskussionen hos Farø 2004). Denna kan ses som en sorts mellanspråklig synonymi, som i exemplet med *sjöhäst* och *sæhestur* ovan.

Förutom att ha samma referent är orden *sjöhäst* och *sæhestur* dessutom kognater, d.v.s uppbyggda av språkhistoriskt besläktade beståndsdelar. Scholze-Stubenrecht (1995:11) talar om *etymologisk ekvivalens* mellan sådana ord. Att ord är etymologiskt ekvivalenta innebär dock inte nödvändigtvis att de också är ekvivalenta i andra aspekter. Exempelvis är det svenska verbet *fara* och det isländska verbet *fara* etymologiskt ekvivalenta kognater, men semantiskt skiljer de sig åt då svenskans *fara* kan definieras som 'förflytta sig (över längre sträcka)', medan isländskans *fara* har ett bredare användningsområde som kan definieras som 'förflytta sig' (Hannesdóttir 2001:127). Dessutom är *fara* mycket frekventare i isländska språket, där det är det vanligaste rörelseverket, än i svenskan, där *gå* och *åka* är mycket mer vanligt förekommande (Hannesdóttir 2001:127). Därför kan man också tala om en lägre grad av ekvivalens beroende på skillnaderna i frekvensen hos de bägge orden i respektive språk. Scholze-Stubenrecht (1995:12f.) kallar denna ekvivalensaspekt för *Geläufigkeitsäquivalenz*, medan Rauset (2010:49) använder termen *kjennskapsekvivalens*. Då svenskans *fara* därtill kan uppfattas som något ålderdomligt eller utmärkande norrländskt kan även den *stilistiska ekvivalensen* (Scholze-Stubenrecht 1995:5f.) sägas vara lägre, då det isländska verbet inte har samma stilvärde.

En annan ekvivalensaspekt är den *syntaktisk-grammatikaliska ekvivalensen* (Scholze-Stubenrecht 1995:9f.) eller den *grammatiska ekvivalensen*, som Rauset (2010:70) kallar det. Svenskans *drömma* och isländskans *dreyma* kan exemplifiera denna ekvivalensaspekt. Orden är semantiskt ekvivalenta då de delar samma referent; processen att drömma. Syntaktiskt betar sig orden emellertid olika, då subjektet till det isländska verbet står i ackusativ, t.ex. *mig dreymir* 'jag drömmer' (eg. 'mig drömmer'). Denna olikhet gör att de bägge orden kan sägas ha lägre grad av syntaktisk-grammatikalisk ekvivalens.

Precis som med de enskilda orden, som t.ex. i det ovan nämnda fallet med franskans *ballotage*, förekommer det att ett visst idiom saknar ett motsvarande idiom på ett annat språk. För att uttrycka samma idé eller begrepp på det andra språket används istället fria konstruktioner.

Svensén (2004:256) ger det franska idiomet *manger son pain blanc le premier* (eg. 'äta sitt vita bröd först') som exempel. Något direkt motsvarande svenskt idiom finns knappast, utan en semantiskt ekvivalent översättning skulle istället kunna vara en omskrivning som "ta det lättaste först" (Svensén 2004:256).

3.5. Lexikografi och översättningsvetenskap

Ett av huvudsyftena med tvåspråkiga ordböcker är att fungera som ett verktyg vid översättning. Emellertid används termen *ekvivalens* på något olika sätt inom översättningsvetenskapen och lexikografien, då översättare arbetar med hela texter medan lexikografers blickpunkt oftast ligger på enskilda ord (Hannedóttir 2001:122–126; Koller 2007). När det gäller idiom, som ju består av flera ord, sammanfaller dock översättningsvetenskapens och lexikografins ekvivalenssyn på flera punkter.

Översättaren och översättningsteoretikern Ingo (1991:208ff.; 2007:141ff.) presenterar fyra olika sätt på vilka idiom kan behandlas vid översättning. Det första sättet är att ett idiom på källspråket översätts med ett idiom på målspråket, t.ex. att svenskans *han har det på sina fem fingrar* översätts med finskans *hän tuntee sen kuin viisi sormeaan*, eg. 'han känner det på sina fem fingrar' (jfr *två sina händer* och *þvo hendur sínar*). Det andra sättet, som enligt Ingo sällan är lyckat, är att översätta idiomet ordagrant, som i exemplet ovan med *gå över åen efter vand* och "den Fluß überqueren, um Wasser zu holen" (Farø 2004). Då idiom i olika språk kan ha samma betydelse och vara uppbyggda av samma komponenter (som i fallet med *gå över åen efter vand* och *gå över ån efter vatten*) ger ibland det första och det andra sättet i denna modell samma resultat.

Det tredje sättet är att ersätta idiom med förklarande normaluttryck, d.v.s. en fri konstruktion, som i exemplet ovan med *manger son pain blanc le premier*. Då riskerar emellertid både den stilistiska och den metaforiska ekvivalensen att gå förlorade (Scholze-Stubenrecht 1995:5–11). Det fjärde sättet innebär att fria konstruktioner i källspråket översätts med idiom i målspråket för att kompensera de stilistiska förluster som kan medfölja att idiom tidigare har bytts mot fria konstruktioner i texten. Detta fjärde sätt, som i ordbokssammanhang skulle kunna innebära att idiom på målspråket fogas till ett enskilt uppslagsord på källspråket, tas sällan eller aldrig upp i lexikografisk

litteratur, då lexikografer inte betraktar ordböckers innehåll som en text där bortfall vid ett uppslagsord bör kompenseras vid ett annat.

3.6. Ekvivalensproblematik i isländsk-norska ISLEX

Rauset (2010) diskuterar olika ekvivalensaspekter för fasta ordförbindelser, däribland idiom, i den isländsk-norska ISLEX-ordboken. Hon jämför ingående ett antal uttryck, bl.a. utdrag ur bibelöversättningar, på isländska, bokmål och nynorska, och resonerar om hur de lämpligast återges på målspråken i isländsk-norska ISLEX. Ofta orsakar skillnader mellan de två norska målformerna lika stora svårigheter som skillnader mellan källspråket och målspråken. Bl.a. vållar bokmålets och nynorskans olikartade sätt att uttrycka ägandeförhållanden problem. T.ex. kan isländskans < *málið* > *er á allra vörum* ('<frågan> är på allas läppar') översättas ordagrant på bokmål till < *saken* > *er på alles lepper*, medan nynorskan har formuleringen < *saka* > *er på alle sine lepper*, där s.k. *garpegenitiv* används (Rauset 2010:107f.; ISLEX, s.v. **vör**).

Rauset (2010:108) menar att den viktigaste ekvivalensaspekten att ta hänsyn till vid ordboksarbete är den semantiska ekvivalensen, då det som är av störst vikt är att ett ord eller uttryck i källspråksdelen betyder detsamma för en källspråkstalare som motsvarande ord eller uttryck i målspråksdelen betyder för en målspråkstalare. Samtidigt måste också flera andra ekvivalensaspekter beaktas (se avsnitt 3.4). Därför konstaterar Rauset (2010:108) att ”fullekvivalens er eit ideal ein dessverre altfor sjeldan opplever”, eftersom hänsyn också måste tas till ordens och uttryckens stilvärde, frekvens, metaforik, syntaktiska egenskaper o.s.v.

4. Material och metod

I detta kapitel motiveras först valet av de tre ordböcker som ingår i studien och sedan redogörs för deras struktur. Därefter redovisas tillvägagångssättet för att avgränsa och välja ut idiom till undersökningens material. Slutligen beskrivs metoden för granskningen av ordböckerna utifrån de valda idiomerna.

4.1. Val av ordböcker och beskrivning av deras struktur

Som nämndes i inledningen är mina huvudsakliga undersökningsobjekt *Norstedts svensk-isländska ordbok* (hädanefter SIO), *Norstedts isländsk-svenska ordbok* (hädanefter ISO) och den isländsk-svenska ordboken ISLEX. Norstedts ordböcker från 2005 är de senaste och mest omfattande svensk-isländska och isländsk-svenska ordböcker som har givits ut i tryck. Därför är de nästan självskrivna studieobjekt i en undersökning av svensk-isländsk och isländsk-svensk lexikografi. Man bör dock ha i åtanke att de till stor del går att betrakta som oförändrade nyutgåvor av verk som först gavs ut i början på 1940- respektive 1980-talet.

Av de många ordböcker som finns på internet för svenska och isländska är det bara ISLEX som är lika omfattande som Norstedts ordböcker (ca 50 000 uppslagsord). Dessutom har ISLEX, till skillnad från många översättningstjänster på internet, fördelen att den inte översätter via några andra språk, då t.ex. homonymer i det mellanliggande språket riskerar att försämra riktigheten och kvaliteten på översättningarna (se avsnitt 2.2 ovan). Vidare representerar ISLEX det modernaste inom isländsk-svensk lexikografi, då ordboken har utvecklats under 2000-talet. Därför har jag valt ISLEX som det tredje undersökningsobjektet i min studie. Därigenom innefattar undersökningen också material från två olika sorters ordböcker, dels tryckta, dels elektroniska. Den elektroniska ordboken möjliggör därtill direkta undersökningar av målspråket, något som inte vore praktiskt görbart om studien enbart inriktades på traditionella tryckta ordböcker (jfr de Schryver 2003:175–180).

Nedan presenteras de tre ordböckernas struktur, med särskilt fokus på ISLEX, eftersom den ordboken i skrivande stund ännu inte är allmänt tillgänglig. Jag tar också upp strukturen hos *Svensk ordbok utgiven av Svenska Akademien (SO)*, som var min utgångspunkt vid urvalet och insamlandet av materialets svenska idiom (mer därom i avsnitt 4.2).

4.1.1. *Norstedts ordböcker*

SIO:s och ISO:s makrostruktur, d.v.s. ordningen i vilken uppslagsorden presenteras (se Svensén 2004:435ff.), utgår som i de allra flesta andra moderna tryckta ordböcker från en alfabetisk ordning. Mikrostrukturen är snarlik i de båda ordböckerna. Uppslagsorden står i fet stil och efter dem följer grammatiska upplysningar och ekvivalenter på målspråket. Exempelmeningar och idiom står i kursiv stil på källspråket medan deras ekvivalenter i målspråket står i normal stil. I SIO finns grammatiska upplysningar om både målspråks- och källspråksinslagen, medan det i ISO bara finns om källspråket, d.v.s. isländskan. Detta återspeglar ordböckernas målgrupper, då SIO är riktad till både svenskar och islänningar, medan ISO skrevs med framför allt svenska användare i åtanke (se avsnitt 2.1 ovan). Ordböckerna har inga uttalade regler om vid vilket eller vilka uppslagsord idiom återfinns och inte heller om i vilken inbördes ordning exempelmeningarna och idiomerna presenteras.

4.1.2. *ISLEX*

För att genomföra undersökningen fick jag tillgång till ISLEX av huvudredaktören för den svenska redaktionen vid Institutionen för svenska språket vid Göteborgs universitet. Här följer en mer ingående beskrivning av ordbokens struktur.

För nätordböcker menar Svensén (2004:516–522) att man knappast kan tala om vare sig makro- eller mikrostruktur eftersom det sätt på vilket nätordböcker visas för användaren kan skifta från gång till gång beroende på sökning, gränssnitt och webbläsare. Därför är denna beskrivning inte nödvändigtvis giltig för mer än hur ISLEX såg ut i det preliminära användargränssnittet på min dator under studiens genomförande. I figur 1 finns en skärmbild som visar hur en ordboksartikel kunde presenteras.

The screenshot shows the ISLEX web interface. At the top, there are language selection tabs: Íslenska, Dansk, Bokmål, Nynorsk, and Svenska. The main header identifies the project as 'ISLEX - PROJEKTET' at 'ÁRNI MAGNÚSSON-INSTITUTET FÖR ISLÁNDKA STUDIER'. On the left, there is a search sidebar with options for 'uppslagsord' (selected), 'böjningsformer', and 'i all artikkeltext'. Below this, there are checkboxes for 'danska', 'bokmål', 'nynorska', and 'svenska' (checked). The main content area displays the search results for 'ljós' in Icelandic. It lists various grammatical forms such as 'ljús', 'kveikja ljósið', 'tända ljuset', 'slökka ljósið', 'släcka ljuset', 'það logar ljós', and 'det lyser'. It also provides example sentences in Icelandic and English, such as 'ég get ekki kvartað, hún er svo mikil ljós' and 'jag kan inte klaga, hon är en så'n solstråle'. On the right side, there is a list of related words and their grammatical forms, including 'ljómi mask.', 'ljón neutr.', 'ljóngefafið adj.', 'ljónshvolpur mask.', 'ljónslappi mask.', 'ljónsmakki mask.', 'ljónsmerki neutr.', 'ljónstyggur adj.', 'ljónynja fem.', 'ljóri mask.', 'ljós adj.', and 'ljós neutr.'.

FIGUR 1. Skärmbild av ISLEX, uppslagsordet *ljós* den 10 april 2011.

Uppe till vänster i figur 1 ser man de olika sökfälten och -alternativen. Som nämndes i avsnitt 2.2 kan sökningar genomföras på både källspråket isländska och på något eller några av de skandinaviska målspråken. På isländska kan ordboksanvändaren antingen söka på uppslagsordens grundform (med möjligheten att också välja ordklass för sökningen) eller någon av deras böjningsformer. Dessutom kan man söka i all artikkeltext, vilket innefattar exempelmeningar, kollokationer, idiom m.m. På målspråken kan användaren själv välja vilket eller vilka språk som sökningen ska genomföras på. Därefter kan man söka antingen bland ekvivalenterna till de isländska uppslagsorden eller i all artikkeltext i den valda målspråksdelen (eller de valda målspråksdelarna).

I mitten till vänster i figur 1 syns en uppsättning grafem som inte återfinns i alla de nordiska språkens alfabet. Därifrån kan användare kopiera bokstäver som de kanske saknar på sina tangentbord. Ett alternativ vid sökningar på isländska är att kryssa i rutan ”varianttålig sökning”, vilket gör att vissa särisländska grafem kan ersättas med andra

tecken. T.ex. leder en varianttålig sökning på ”ljós” till uppslagsordet **ljós** och en sökning på ”tatid” till **pátíð**.

Nere till vänster i figur 1 finns upplysningar om själva ordboken och ordboksprojektet, samt länkar till de institutioner som är involverade i projektsamarbetet ISLEX. Utöver ovan nämnda Göteborgs universitet och Stofnun Árna Magnússonar í íslenskum fræðum är också Det Danske Sprog- og Litteraturselskab och Institutt for lingvistiske, litterære og estetiske studier vid Universitetet i Bergen med och utarbetar ISLEX-ordböckerna.

Ordboksartiklarna inleds med uppslagsordet jämte grammatiska upplysningar (i figur 1 förkortningen *neutr.*) samt en länk till databasen Beygingarlýsing íslensks nútímamáls, där uppslagsordet visas i samtliga möjliga böjningsformer. Därefter står ekvivalenter på målspråket (eller målspråken) bredvid miniatyrflaggor som representerar de olika språken. Vissa uppslagsord är uppdelade i olika huvudbetydelser (som i figur 1, där *ljós* översätts med dels *ljús*, dels *solstråle*). Målspråksinslagen står i vanlig stil, medan de isländska delarna står i flera olika stilar och färger beroende på vilken typ av text det är. T.ex. står exempelmeningar i kursiv stil, kollokationer i fet, blå stil och idiom i fet, svart stil. De flesta idiomerna återfinns, som i figuren ovan, i slutet av ordboksartikeln som handlar om ett av de ord som ingår i idiomets. Idiomerna är inte uppdelade efter uppslagsordets huvudbetydelser, utan samtliga idiom i en ordboksartikel står samlade i slutet (jfr Nilsson 2003 och Malmgren & Sköldberg 2010). Andra idiom, särskilt de med grammatisk eller textbindande funktion som t.ex. *að minnsta kosti* 'åtminstone', står som självständiga uppslagsord. Flera ordboksartiklar innehåller illustrationer och foton. Också ljudfiler med bl.a. djurläten förekommer, liksom länkar till andra ordboksartiklar och andra hemsidor.

Som syns till höger i figur 1 finns en lemmalista i bokstavsordning, där 29 föregående eller efterkommande uppslagsord står uppprädate. Listan möjliggör för ordboksanvändaren att hitta snarlika ord som kanske är besläktade med det tillfället uppslagna ordet. I figuren ovan syns t.ex. flera andra uppslagsord som inleds med *ljós*-.

4.1.3. Svensk ordbok utgiven av Svenska Akademien

SO innehåller över 100 000 semantiska beskrivningar av olika svenska lexikaliska enheter, varav ca 5 000 är idiom (SO 2009:VII). I ordboken står idiomerna under det uppslagsord som utgör idiomets första substantiv som inte är böjt i genitiv (SO 2009:XVIII; Nikula 2010:364f.). Under

andra lemmen som ingår i idiomet finns hänvisningar till det uppslagsord där idiomet förklaras och exemplifieras. Exempelvis återfinns idiomet *prata i nattmössan* med förklaring och exempel vid uppslagsordet **nattmössa**, medan det finns en hänvisning från uppslagsordet **prata** till **nattmössa** gällande just det idiomet. Från mindre betydelsetunga idiomkomponenter, t.ex. som i det här fallet prepositionen *i*, finns däremot inte hänvisningar till de många olika idiom som innehåller de orden (jfr avsnitt 3.3 ovan).

4.2. Materialurval

I SIO, ISO och ISLEX undersöker jag arton svenska idiom och ett antal isländska. Det isländska materialet består av de isländska idiom som anges som motsvarigheter till de svenska idiomerna i SIO. Detta förklaras närmare i avsnitt 4.3.

Det svenska materialet består av idiom som antingen kan sägas vara biologiskt eller kulturellt motiverade (jfr diskussionen i avsnitt 3.2). Materialurvalet tar sin utgångspunkt i SO, där arton idiom har valts med två olika tillvägagångssätt beroende på om de är biologiskt eller kulturellt betingade. I urvalsprocesserna har också *Svenska Akademiens ordbok* (SAOB), *Íslensk orðabók* (ÍO) och *Stóra orðabókin um íslenska málnotkun* fyllt en funktion, vilken förklaras i avsnitten nedan.

4.2.1. De biologiskt motiverade svenska idiomerna

Hälften av undersökningens arton idiom är biologiskt betingade. Dessa innehåller ofta minst ett ord för en kroppsdel, och därför har jag sökt efter idiomerna vid uppslagsord i SO som betecknar kroppsdelar (se nedan vilka dessa är). Jag valde nio olika ord för kroppsdelar för att garantera en bredd i materialet. Om alla idiom hade hämtats från samma uppslagsord skulle undersökningen ha blivit mycket beroende av hur väl just det ordet är beskrivet i mina undersökningsobjekt. För att vara konsekvent har jag därefter utgått från det första idiom som presenteras under varje aktuellt uppslagsord i SO.

I urvalet av idiomerna inkluderas också de idiom där det bara finns hänvisningar från uppslagsordet som betecknade en kroppsdel, men där idiomens betydelse förklaras i andra ordboksartiklar i SO. T.ex. förklaras och exemplifieras idiomet *en black om foten* vid uppslagsordet **black**, men en vidarehänvisning dit finns vid ordboksartikeln för **fot** (jfr avsnitt 4.1.3 ovan).

Liksom övriga delar av ordförrådet förändras idiom över tid. De skapas eller lånas in, får fotfäste i språket eller faller i glömska (jfr Moberg 1996 och Zhao 1991). Därför är det troligt att vissa skillnader mellan idiomerna i SO och SIO beror på språkförändringar som skett mellan det att SIO först gavs ut 1983 och det att SO utgavs 2009. Det vore exempelvis inte lönt att undersöka om idiomerna *göra en pudel* återfinns i SIO, eftersom uttrycket myntades så sent som år 2002 (SO, s.v. **pudel**) och den fjärde och senaste utgåvan av SIO (2005) är oförändrad i förhållande till den andra upplagan från 1986 (Holm 2005:II). För att utesluta idiom som omöjligen kan finnas med i SIO p.g.a. att de inte säkert fanns i svenska språket vid utarbetandet av den svensk-isländska ordboken, kontrolleras att idiomerna i SO också återfinns i SAOB innan de inkluderas i undersökningen.

Denna kontroll medför att studiens svenska idiom kan betraktas som institutionaliserade inte bara genom att de återfinns i en stor, samtida ordbok, SO, utan också genom att de återfinns i en stor, historisk ordbok, SAOB. Dessutom innebär kontrollen att en avgränsning sker i materialurvalet, då SAOB vid tiden för utarbetandet av SIO hade utgivits till och med band 26 och uppslagsordet **skräpig**. Därför utgick jag från uppslagsord som fanns före **skräpig** i SO, för att kunna kontrollera att idiomerna också fanns med i SAOB då SIO gavs ut första gången. Uppslagsorden blev således **ansikte, arm, axel, ben, fot, haka, knä, mun** och **näsa**. Om det första idiomerna under ett uppslagsord i SO saknades i SAOB testade jag istället de efterföljande tills det att jag fann ett idiom som även fanns med i SAOB. T.ex. verkar inte SO:s första idiom under uppslagsordet **axel**, *en tyngd faller från någons axlar*, återfinnas i SAOB, och därför valde jag istället det andra idiomerna under **axel**; *klappa någon på axeln*.

Följaktligen har jag under nio uppslagsord som betecknar kroppsdelar och som återfinns mellan **a** och **skräpig** i SO valt ut det första idiomerna som också återfinns i SAOB, oavsett om idiomerna förklaras vid uppslagsordet eller om det hänvisas till en annan del av SO. Dessa nio svenska biologiskt motiverade idiom (redovisade i den ordning som de förekommer i SO) är: *bli lång i ansiktet, bryta arm, klappa någon på axeln, dra/släpa benen efter sig, en black om foten, tappa hakan, på sina bara knän, dra någon vid näsan* och *dra på munnen*. Majoriteten av dessa är verbfraser, men det finns också prov på nominalfraser (*en black om foten*) och prepositionfraser (*på sina bara knän*).

4.2.2. *De kulturellt motiverade svenska idiomerna*

Den andra hälften av de arton svenska idiomerna är kulturellt betingade. För dessa finns ingen lika självklar grupp uppslagsord att utgå från som för de biologiskt betingade idiomerna. Istället har jag, liksom bl.a. Holm (1986), Malmgren (1992) och Sköldberg (2010), excerperat denna del av materialet från ordboksartiklarna under bokstäverna *d* och *p*. Anledningen till att jag har valt dessa bokstäver är att de ligger tillräckligt långt ifrån varandra i alfabetet för att eventuella kvalitetskillnader mellan olika delar av de undersökta ordböckerna kan tänkas bli utjämnade. Dessutom är antalet uppslagsord under *d* och *p* lagom stort för en studie av detta omfång. Slutligen är *d* och *p* behandlade i SAOB, vilket är en förutsättning då jag också kontrollerar de kulturellt motiverade idiomerna som jag finner i SO gentemot SAOB.

Även i urvalet av de kulturellt motiverade idiomerna inkluderas de idiom som nämns vid uppslagsord under *d* och *p*, men varifrån det hänvisas till andra ordboksartiklar i SO för definition och förklaring. Exempelvis återfinns idiomerna *titta för djupt i glaset* vid uppslagsordet **djup** med en hänvisning till ordboksartikeln vid **glas**, där uttrycket förklaras och exemplifieras.

Studiens nio svenska kulturellt betingade idiom är *supa/dricka någon under bordet*, *(komma) som ett brev på posten*, *sopa/hålla rent framför egen dörr*, *titta för djupt i glaset*, *ha rent mjöl i påsen*, *prata i nattmössan*, *lägga papperen på bordet*, *en plump i protokollet* och *dra en spader*. Jag valde dessa eftersom jag anser att de är tydliga exempel på idiom som kan klassificeras som kulturellt motiverade. Också här är de flesta idiomerna verbfraser, men ett undantag är nominalfrasen *en plump i protokollet*.

4.3. Tidsavgränsning och tillvägagångssätt

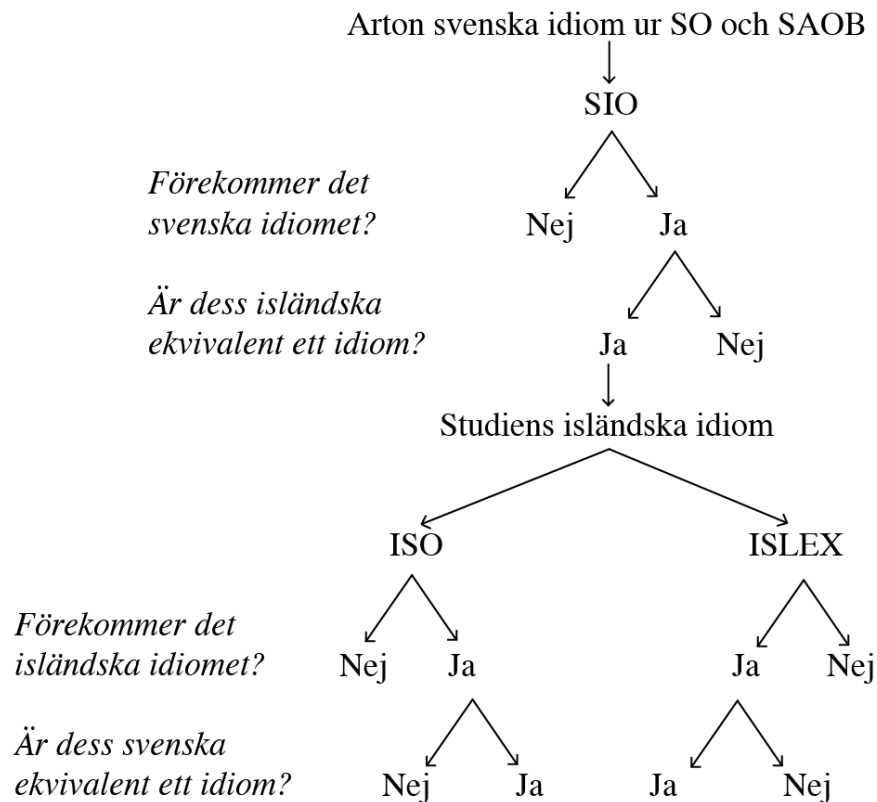
Eftersom ISLEX som tidigare nämnts är ett projekt under arbete och dess innehåll är föränderligt undersöktes nätordboken såsom den såg ut söndagen den 10 april 2011.² För att bevara materialet tog jag skärmbilder av de för studien aktuella ordboksartiklarna i samband med insamlandet. Detta möjliggör inte bara för mig att även senare under materialsammanställningen och analysen återkomma till hur ordboken

² Detta datum valde jag för att det ligger tillräckligt nära examinationstillfället för att större delen av innehållet fortfarande ska vara aktuellt vid den tidpunkten och tillräckligt långt ifrån examinationen för att jag ska få nog tid åt materialsammanställningen och analysen.

såg ut den 10 april, utan garanterar också att källmaterialet finns sparat efter studiens genomförande, trots att ordboksartiklarna i ISLEX mycket väl kan ha ändrats sedan dess.

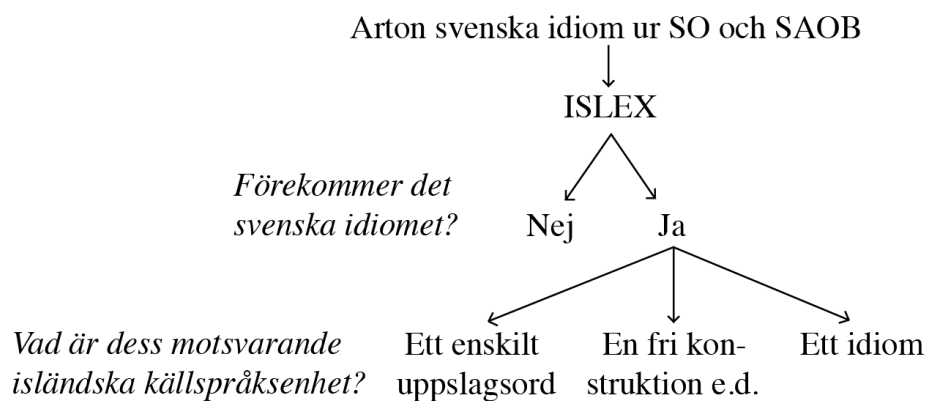
Studien inleds med att jag undersöker om de arton svenska idiomerna återfinns i SIO genom att slå upp de ord som idiomerna är uppbyggda av, undantaget småord såsom prepositioner, verbpartiklar och pronomen eftersom idiom i regel inte placeras under sådana uppslagsord (se avsnitt 3.3 ovan). De idiom som finns återgivna kan huvudsakligen tänkas motsvaras av antingen enskilda ord, fria konstruktioner eller idiom på isländska (jfr Kromann m.fl. 1991 och Svensén 2004:245ff.). För att avgöra om de isländska motsvarigheterna är att betrakta som institutionaliserade idiom eller inte kontrolleras de gentemot den enspråkiga isländska ordboken ÍO. Som komplement till ÍO kontrollerar jag också om uttrycken finns med i den ovan nämnda *Stóra orðabókin um íslenska málnotkun* (Jónsson 2005). Om jag i resultatredovisningen kallar ett isländskt uttryck för idiom betyder det att det återfinns i ÍO och eventuellt också i Jónsson (2005). Tycks uttrycket saknas i ÍO nämns detta explicit. Båda de isländska ordböckerna finns tillgängliga på nätet (se litteraturlistan).

De isländska uttryck som kan betraktas som idiom, då de finns med i ÍO och/eller Jónsson (2005), utgör studiens isländska material. Dessa idiom eftersöker jag i ISO genom att slå upp idiomens viktigare komponenter och i ISLEX genom att göra sökningar i all isländsk artikeltext. Metoden åskådliggörs i figur 2 nedan.

FIGUR 2. Metoden för undersökning av idiom i de tre ordböckerna.

Som ett andra steg i studien undersöks vilka resultat som genereras vid sökningar på de svenska idiomerna i ISLEX målspråksdel. Också här kan de isländska källspråksenheter huvudsakligen tänkas vara enskilda ord, fria konstruktioner eller idiom. Samma kriterier som ovan används för att avgöra om ett isländskt uttryck kan betraktas som ett idiom eller inte. Tillvägagångssättet visas i figur 3.

FIGUR 3. Metoden för undersökning av ISLEX målspråksdel.

Materialet presenteras och analyseras i kapitel 5 nedan. För att kunna göra jämförelser tar jag ibland upp de danska och norska ISLEX-ordböckerna. Också när den svenska redaktionen ännu inte hade hunnit föra in svenska översättningar i ordboksstommen vänder jag mig till ISLEX-projektets andra målspråk om ekvivalenter har angivits där. I vissa fall när jag vill få en fingervisning om uttryckens frekvens i språken genomför jag sökningar på Google (se Moon 2008, Jansson 2010 och Olofsson 2010:20f. för diskussioner om Googles och andra webbaserade sökmotorers användbarhet vid språkforskning).

5. Resultatredovisning

I detta kapitel presenteras undersökningens resultat. Först redovisas sökningarna i de tre ordböckernas källspråksdelar. Därefter redogörs för resultatet av sökningar på svenska idiom i ISLEX målspråksdel.

5.1. Från källspråk till målspråk

I detta avsnitt redovisas inledningsvis vilka av studiens svenska idiom som återfinns i SIO. Först presenteras hur de biologiskt motiverade idiomerna behandlas och därefter redogörs för de kulturellt motiverade. Sedan redovisas de isländska idiomens förekomst i ISO och ISLEX jämte de angivna svenska ekvivalenterna. Slutligen följer en sammanfattning.

5.1.1. *De biologiskt motiverade svenska idiomerna i SIO*

Åtta av de nio biologiskt motiverade svenska idiomerna förekommer i SIO. Fem av dessa står i exakt samma ordalydelse som i SO, nämligen *bli lång i ansiktet*, *bryta arm*, *tappa hakan*, *dra någon vid näsan* och *dra på mun(nen)*. Det sistnämnda idiomerna förekommer dels som *dra på mun[nen]* vid uppslagsordet **mun**, dels som *dra på munnen* (*smilbandet*) vid uppslagsordet **dra**, där en lexikalisk variant med ordet *smilband* har angivits. Både *dra på smilbanden/smilbandet* och *dra på mun(nen)* definieras i SO med 'le' (s.v. **smilband** och **mun**).

Också idiomerna *dra/släpa benen efter sig*, *en black om foten* och *på sina bara knän* förekommer i SIO, men i något annorlunda former jämfört med dem i SO. *Dra benen efter sig* anges i SIO utan den lexikaliska variationen med verbet *släpa*. *En black om foten* finns med tillägget [*för någon*], vilket visar hur idiomerna kan användas. Också *på sina bara knän* har placerats i ett vidare sammanhang i verbfrasen *be på sina bara knän om förlåtelse*. Dessa former, som bara avviker lexikaliskt eller p.g.a. sitt sammanhang från de former som finns i SO, räknar jag som förekomster i SIO.

Idiomet *klappa någon på axeln* är det enda av studiens svenska idiom som saknas i SIO. Alla nio idiomerna redovisas i tabell 1 nedan, tillsammans med förekomsterna i SIO och de isländska ekvivalenterna.

TABELL 1. *Förekomster av studiens biologiskt motiverade svenska idiom i SIO jämfört med deras isländska ekvivalenter.*

Studiens svenska idiom (hämtade ur SO)	Norstedts svensk-isländska ordbok (SIO)	
	<i>Svenska idiom</i>	<i>Isländska ekvivalenter</i>
bli lång i ansiktet	bli lång i ansiktet (s.v. ansikte)	<i>verða kindarlegur</i>
bryta arm	bryta arm (s.v. arm)	<i>fara í sjómann</i>
klappa någon på axeln	–	–
dra/släpa benen efter sig	dra benen efter sig (s.v. ben)	<i>drattast áfram</i>
en black om foten	en black om foten [för någon] (s.v. black)	<i>[einhverjum] fjötur um fót</i>
tappa hakan	tappa hakan (s.v. haka)	<i>gapa af undrun</i>
på sina bara knän	be på sina bara knän om förlåtelse (s.v. bar)	<i>biðja á hnjánum um fyrirgefingu</i>
dra någon vid näsan	dra någon vid näsan (s.v. näsa)	<i>leika (snúa) á einhvern</i>
dra på mun(nen)	dra på munnen (smilbandet) (s.v. dra)	<i>brosa, kíma</i>
	dra på mun[nen] (s.v. mun)	<i>brosa</i>

Sex av de åtta biologiskt motiverade idiomerna som finns med i SIO har enskilda ord eller fria konstruktioner som ekvivalenter. T.ex. översätts *dra på munnen (smilbandet)* med *brosa* 'le' och *kíma* 'le', *tappa hakan* översätts med *gapa af undrun* 'gapa av förundran' och *dra benen efter sig* med *drattast áfram* 'släpa sig framåt'. Också ekvivalenterna till *bli lång i ansiktet* (*verða kindarlegur* 'bli fåraktig') och *bryta arm* (*fara í sjómann* ung. 'börja med armbrytning') räknar jag som fria konstruktioner, då jag inte inkluderar sammansättningar i idiombegreppet (jfr diskussionen ovan i avsnitt 3.1 om ord som *påflugan* och

blåögd). Orden och uttrycken ovan kan sägas ha hög grad av semantisk ekvivalens med de svenska idiomerna (se Scholze-Stubenrecht 1995 och avsnitt 3.4). Däremot saknas metaforisk ekvivalens, då de isländska språkliga enheterna antingen är icke-metaforiska (som t.ex. *brosa* 'le') eller har annat figurativt innehåll än motsvarande svenska idiom (jfr t.ex. *lång i ansiktet* med *fåraktig*).

Inte heller motsvarigheten till *be þá sína bara knän om förlátelse*, *biðja á hnjúnum um fyrirgefingu*, ser jag som ett idiom, då uttrycket varken finns med i ÍO eller Jónsson (2005). Istället betraktar jag det som en icke-institutionaliserad metafor. Metaforen anspelar på samma bild som det svenska idiomerna, då det isländska uttrycket nästan är en ordagrann översättning av det svenska (*biðja á hnjúnum* 'be på knäna'), och därför är graden av metaforisk ekvivalens uttrycken emellan hög. Däremot går det inte att göra ett säkrare utlåtande om uttryckens semantiska ekvivalens, då *biðja á hnjúnum* inte återfinns eller definieras i de isländska ordböckerna.

Tre idiom återfinns bland de isländska ekvivalenterna i SIO, nämligen *ffjötur um fót*, *leika á einhver* och *snúa á einhver*. Den svenska källspråksenheten *en black om foten [för någon]* har [*einhverjum*] *ffjötur um fót* som ekvivalent. Ordagrant skulle isländskans *ffjötur um fót* kunna översättas med 'kedja om fot', så den bild som idiomets metaforik anspelar på är snarlik det svenska idiomerna, då *black* betecknar det järnföremål som förr användes för att hålla folk fångna (s.v. **black**, SAOB). Det isländska uttrycket återfinns inte i ÍO, men däremot i Jónsson (2005), där det sorteras under det semantiska fältet *hindrun* 'hinder'. Den semantiska ekvivalensen idiomerna emellan är således också den hög, då *en black om foten* definieras som 'ett svårt hinder' i SO (s.v. **black**).

Översättningen av *dra någon vid näsan* är *leika (snúa) á einhver*. Skillnaden mellan dessa två isländska idiom, *leika á einhver* och *snúa á einhver*, diskuteras närmare i avsnitt 5.1.4 nedan.

5.1.2. De kulturellt motiverade svenska idiomerna i SIO

Alla nio kulturellt motiverade svenska idiom finns med i SIO. Fem av dem står i samma form som i SO, nämligen *titta för djupt i glaset*, *ha rent mjöl i påsen*, *prata i nattmössan*, *dra en spader* och *en plump i protokollet*. Också en variant av nominalfrasen *en plump i protokollet* finns med, nämligen verbfrasen *sätta en plump i protokollet*. Därifrån hänvisas till den snarlika verbfrasen *plumpa i protokollet*, som dock inte

återfinns i SO, men som jag ändå inkluderar i undersökningen p.g.a. hänvisningen från det idiom som finns med i SO.

Idiomet *ha rent mjöl i påsen* återfinns också med negerat verb; *inte ha rent mjöl i påsen*. Även *(komma) som ett brev på posten* är något annorlunda jämfört med formuleringen i SO, då verbet står i presens i SIO; *något kommer som ett brev på posten*.

Idiomet *lägga papperen på bordet* återfinns med en alternativ böjningsform till *papper*; *lägga papperen (papperna) på bordet*, medan *sopa/hålla rent framför egen dörr* endast återfinns med verbet *sopa* och med annan preposition; *sopa rent för egen dörr*. Studiens nio kulturellt motiverade idiom redovisas i tabell 2 nedan, jämte de svenska förekomsterna och de isländska ekvivalenterna i SIO.

TABELL 2. *Förekomster av studiens kulturellt motiverade svenska idiom i SIO jämte deras isländska ekvivalenter.*

Studiens svenska idiom (hämtade ur SO)	Norstedts svensk-isländska ordbok (SIO)	
	<i>Svenska idiom</i>	<i>Isländska ekvivalenter</i>
supa/dricka någon under bordet	supa någon under bordet (s.v. supa)	<i>drekka einhvern undir borð[ið]</i>
(komma) som ett brev på posten	något kommer som ett brev på posten (s.v. brev)	<i>það er bókað að eitthvað kemur</i>
sopa/hålla rent framför egen dörr	sopa rent för egen dörr (s.v. sopa)	<i>gera hreint fyrir sínum dyrum</i>
titta för djupt i glaset	titta för djupt i glaset (s.v. glas)	<i>fá einum of mikið</i>
ha rent mjöl i påsen	ha rent mjöl i påsen (s.v. mjöl)	<i>hafa hreint mjöl í pokahorninu, þurfa engu að leyna</i>
	inte ha rent mjöl i påsen (s.v. mjöl)	<i>búa yfir brögðum</i>
prata i nattmössan	prata i nattmössan (s.v. nattmössa)	<i>þvæla, bulla</i>
lägga papperen på bordet	lägga papperen (papperna) på bordet (s.v. papper)	<i>leggja spilin á borðið, bera fram rök sín</i>
en plump i protokollet	en plump i protokollet (s.v. protokoll)	<i>mistö</i>

	plumpa i protokollet (s.v. plumpa)	<i>verða sér til skammar, hlaupa á sig</i>
dra en spader	dra en spader (s.v. spader)	<i>slá í spil</i>

Också de flesta av de kulturellt motiverade svenska idiomerna översätts med enskilda ord eller fria konstruktioner i SIO. T.ex. motsvaras *en plump i protokollet* av *mistösk* 'misstag' och *prata i nattmössan* av *þvæla* 'pladdra' och *bulla* 'svamla'. De isländska orden har hög grad av semantisk ekvivalens med de svenska idiomerna, medan graden av metaforisk och stilistisk ekvivalens är lägre.

Idiomerna *ha rent mjöl i påsen* och *lägga papperen (papperna) på bordet* har både idiom och fria konstruktioner som isländska motsvarigheter. De fria konstruktionerna är *þurfa engu að leynd* 'inte behöva dölja något' respektive *bera fram rök sín* 'framlägga sina bevis/argument'. Bägge de isländska uttrycken saknar metaforisk ekvivalens med de svenska idiomerna, men *þurfa engu að leynd* har åtminstone en hög grad av semantisk ekvivalens med *ha rent mjöl i påsen*, då det svenska idiomerna kan definieras som 'inte ha något som behöver döljas' (SO, s.v. **mjöl**). För *bera fram rök sín* är också nivån av semantisk ekvivalens lägre då det svenska idiomerna *lägga papperen på bordet* betyder 'öppet lägga fram alla fakta i vissa dokument' (SO, s.v. **papper**), något som inte är entydigt med 'framlägga sina bevis/argument'.

Idiomerna *dra en spader* står översatt med *slá í spil*, vilket återfinns som en kollokation i ÍO (s.v. **slá**). Eftersom *slá í* betyder ungefär 'deltaga i' eller 'börja med' och *spil* betyder 'spel' eller 'kort', betraktar jag inte uttrycket som ett idiom, då dess betydelse är relativt genomskinlig.

Uttrycket *något kommer som ett brev på posten* översätts i SIO med *það er bókað að eitthvað kemur*. Verbet *bóka*, som ingår i den isländska ekvivalenten, har huvudbetydelse 'boka, reservera; anteckna' (ISLEX) eller 'protokollföra, registrera' (ISO), och därmed skulle uttrycket ordagrant kunna översättas med 'det är bokat att något kommer'. Verbet har emellertid också en överförd betydelse som är snarlik 'ge sig sjutton på' eller 'skriva upp'. Denna betydelse återfinns i ÍO:s förklaring av *það máttu bóka* eg. 'det kan du boka'; *það er öldungis víst* 'det är alldeles säkert'. Då *bóka* även har denna förhållandevis genomskinliga bibetydelse ser jag inte uttrycket *það er bókað að eitthvað kemur* som ett idiom.

Idiomerna *titta för djupt i glaset* har *fá einum of mikið* 'få en för mycket' som isländsk ekvivalent. Det isländska uttrycket finns varken med i ÍO

eller Jónsson (2005). Dessutom kan hela uttrycket ses som resultatet av att objektet i en sats har utelämnats och att den "egentliga" ordalydelsen kunde ha varit *fá einum bjór of mikið* 'få en öl för mycket', vilket är en genomskinlig, fri konstruktion. Därför betraktar jag inte *fá einum of mikið* som ett idiom. Det isländska uttrycket diskuteras vidare i avsnitt 5.2.2 nedan.

Fem av de svenska idiomerna, *supa/dricka någon under bordet*, *sopa/hålla rent framför egen dörr*, *ha rent mjöl i påsen*, *lägga papperen på bordet* och *en plump i protokollet*, är översatta med isländska idiom i SIO. Ekvivalenten till *supa någon under bordet* är *drekka einhvern undir borð[ið]*, som anspelar på samma bild som det svenska idiomerna. Graden av metaforisk ekvivalens är alltså hög, men däremot märks en viss olikhet i idiomens semantiska innehåll om man utgår från SO:s och ÍO:s definitioner. Det svenska idiomerna definieras som 'dricka alkohol med någon så att vederbörande blir redlost berusad' (SO, s.v. **bord**). ÍO lyfter istället fram ett tävlingsmoment i sin definition; *sigra einhvern í kappdrykkju* 'besegra någon i kappdrickning' (s.v. **drekka**).

Plumpa i protokollet översatts med det fria konstruktionen *verða sér til skammar* (ordagrant 'bli sig till skam') och idiomerna *hlaupa á sig*. För vidare diskussion om *hlaupa á sig*, se de två nästkommande avsnitten.

Idiomerna *ha rent mjöl i påsen* har, förutom den ovan nämnda fria konstruktionen *þurfa engu að leynd*, också idiomerna *hafa hreint mjöl í pokahorninu* som motsvarighet i SIO. De bägge idiomerna har hög grad av semantisk ekvivalens och dessutom anspelar de på samma bild med rent mjöl och påsar (se avsnitt 5.2.2 för vidare diskussion om det isländska idiomerna). Det svenska idiomerna försett med negation, *inte ha rent mjöl i påsen*, har översatts med den ålderdomliga fria konstruktionen *búa yfir brögðum* ung. 'bära på list'. Uttrycket finns inte alls med i Jónsson (2005) och ger endast tio träffar på Google (17/5 2011). I ÍO finns *búa yfir brögðum* bara med som förklaring till det likaledes ålderdomliga uttrycket *hafa brögð undir stakki* (s.v. **bragð**). P.g.a. det arkaiska stilvärdet hos *búa yfir brögðum* måste den stilistiska ekvivalensen med svenskans *inte ha rent mjöl i påsen* sägas vara låg. Det finns inte heller någon gemensam metaforisk uttrycken emellan. Också den semantiska ekvivalensen kan ifrågasättas, då någon som inte har rent mjöl i påsen måste vara listig för att dölja det, men inte nödvändigtvis är listig.

Ekvivalenterna till *sopa rent för egen dörr* och *lägga papperen på bordet* är *gera hreint fyrir sínum dyrum*, eg. 'göra rent (fram)för sin(a) dörr(ar)', respektive *leggja spilin á borðið*, eg. 'lägga korten på bordet'. Också här har de svenska och de isländska idiomerna likadant eller snarlikt figurativt innehåll, även om formuleringarna avviker något från varandra. Se avsnitt 5.2.2 för vidare diskussion om dessa idiom.

5.1.3. De isländska idiomerna i ISO

De sammanlagt åtta isländska idiom som genererades ur SIO i undersökningens första steg var *fjötur um fót*, *leika á einhvern*, *snúa á einhvern*, *drekka einhvern undir borð[ið]*, *gera hreint fyrir sínum dyrum*, *hafa hreint mjöl í pokahorninu*, *leggja spilin á borðið* och *hlaupa á sig*. Tre av dessa, *leika á einhvern*, *snúa á einhvern* och *hlaupa á sig*, innehåller partikelverb, där jag räknar både verbet och verbpartikeln som enskilda ord (jfr idiomdefinitionen i avsnitt 3.1 ovan). Då verbens grundbetydelser, 'leka', 'vända' och 'springa', skiljer sig mycket från betydelseerna hos uttrycken (se nedan), uppfylls kriteriet om att uttrycket ska vara ogenomskinligt för att klassificeras som idiom.

Bara tre av de åtta isländska idiomerna återfinns i ISO, och dessa är just *leika á einhvern*, *snúa á einhvern* och *hlaupa á sig*. De har alla samma former som i ÍO och redovisas, tillsammans med sina svenska ekvivalenter och studiens isländska idiom som saknas i ISO, nedan i tabell 3.

TABELL 3. *Förekomster av studiens isländska idiom i ISO jämfört med deras svenska ekvivalenter.*

Studiens isländska idiom (hämtade ur SIO)	Norstedts isländsk-svenska ordbok (ISO)	
	<i>Isländska idiom</i>	<i>Svenska ekvivalenter</i>
<i>fjötur um fót</i>	–	–
<i>leika á einhvern</i>	<i>leika á einhvern</i> (s.v. leika)	spela någon ett spratt, lura någon
<i>snúa á einhvern</i>	<i>snúa á einhvern</i> (s.v. snúa)	besegra någon, tillfoga någon skada
<i>drekka einhvern undir borð[ið]</i>	–	–
<i>gera hreint fyrir sínum dyrum</i>	–	–
<i>vera með/hafa [ó]hreint mjöl/eitthvað óhreint í pokahorninu/pokanum</i>	–	–
<i>leggja spilin á borðið</i>	–	–
<i>hlaupa á sig</i>	<i>hlaupa á sig</i> (s.v. hlaupa)	förlöpa sig

Bara ett av studiens isländska idiom har ett svenskt idiom som ekvivalent i ISO. Det är *leika á einhvern*, som översätts med dels idiomet *spela någon ett spratt*, dels den fria konstruktionen *lura någon*. Dessa uttryck diskuteras, tillsammans med *snúa á einhvern* som i ISO är översatt med *besegra någon, tillfoga någon skada*, mer ingående i avsnitt 5.1.4 nedan.

Hlaupa á sig översätts med *förlöpa sig*, vilket betyder 'handla fel i hastigt mod' (SAOL, s.v. **förlöpa**). Uttrycket finns inte med i SO och överlag verkar det svenska uttrycket vara mycket ovanligare än det isländska. Sökningar på Google efter olika former av *hlaupa á sig* ger tiotusentals träffar, medan *förlöpa sig* i olika former bara genererar något hundratal träffar (17/5 2011). Kanske var det svenska uttrycket vanligare då ordboken utarbetades på 1930- och 40-talet, men för dagens språk måste *förlöpa sig* anses ha en lägre grad av ekvivalens med *hlaupa á sig*, då det svenska uttrycket är mycket ovanligare än det isländska (jfr Scholze-Stubenrechts (1995) *Geläufigkeitsäquivalenz* och Rausets (2010) *kjennskapsekvivalens*). Den svenska ekvivalenten har däremot en hög grad av det som Scholze-Stubenrecht (1995:11) kallar etymologisk ekvivalens, då ordledet *löpa* i verbet *förlöpa* härstammar från samma ord som isländskans *hlaupa* (SAOB, s.v. **löpa**). Detta kan ha varit en aspekt som redaktionen som utarbetade ISO tog hänsyn till i valet av svensk ekvivalent.

5.1.4. *De isländska idiomerna i ISLEX*

Av studiens åtta isländska idiom förekommer alla utom ett i ISLEX. Tre av dem, *gera hreint fyrir sínum dyrum*, *leggja spilin á borðið* och *hlaupa á sig*, förekommer i samma ordalydelse som i ÍO (och som i SIO). De andra fyra som återfinns i ISLEX, *fjötur um fót*, *leika á einhvern*, *snúa á einhvern* och *hafa hreint mjöl í pokahorninu*, presenteras på ett något annorlunda sätt. *Fjötur um fót* är insatt i en vidare kontext, <þetta> er <henni> *fjötur um fót*. *Leika á einhvern* har i ISLEX "henne" som objekt, *leika á <hana>*, medan *snúa á einhvern* står dels självständigt utan objekt, *snúa á*, dels i exempelmeningen *bankaræningjarnir sneru á lögregluna*, som förklaras närmare efter tabellen nedan.

SIO:s *hafa hreint mjöl í pokahorninu* återfinns i ett antal olika varianter i ISLEX; *hafa óhreint mjöl í pokahorninu*, *vera með/hafa eitthvað óhreint í pokahorninu* och *hafa óhreint mjöl í pokanum*. Det isländska idiomerna uppvisar alltså hög grad av lexikalisk variation, då både verbet (*hafa* och *vera með*), adjektivet (*hreint* och *óhreint*) och

nominalfraserna (*eitthvað* och *mjöl* respektive *pokahorninu* och *pokanum*) kan skifta. I ÍO förekommer flera av dessa former i olika kombinationer (s.v. **hreinn**, **mjöl** och **póki**), och därför räknar jag dem alla som varianter av samma idiom, som jag betecknar som *vera með/hafa [ó]hreint mjöl/eitthvað óhreint í pokahorninu/pokanum*.

Idiomet *drekka einhvern undir borð[ið]* var det enda som saknades i ISLEX vid insamlandet av materialet till undersökningen. Alla studiens isländska idiom och deras förekomster i ISLEX redovisas i tabell 4 nedan.

TABELL 4. *Förekomster av studiens isländska idiom i ISLEX jämfört med deras svenska ekvivalenter.*

Studiens isländska idiom (hämtade ur SIO)	ISLEX (såsom ordboken såg ut 10/4 2011)	
	Isländska idiom	(Svenska) ekvivalenter
<i>fjötur um fót</i>	<þetta> er <henni> <i>fjötur um fót</i> (s.v. fót)	<detta> är en black om foten för <henne>
<i>leika á einhvern</i>	<i>leika á</i> <hana> (s.v. leika)	<i>narre</i> <hende> (da.)
<i>snúa á einhvern</i>	<i>snúa á</i> (s.v. snúa)	lura, överlista
<i>drekka einhvern undir borð[ið]</i>	–	–
<i>gera hreint fyrir sínum dyrum</i>	<i>gera hreint fyrir sínum dyrum</i> (s.v. dyr)	sopa rent framför egen dörr
<i>vera með/hafa [ó]hreint mjöl/eitthvað óhreint í pokahorninu/pokanum</i>	<i>hafa óhreint mjöl í pokahorninu</i> (s.v. mjöl)	inte ha rent mjöl i påsen
	<i>vera með/hafa eitthvað óhreint í pokahorninu</i> (s.v. óhreinn)	inte ha rent mjöl i påsen
	<i>hafa óhreint mjöl í pokanum</i> (s.v. póki)	inte ha rent mjöl i påsen
<i>leggja spilin á bordið</i>	<i>leggja spilin á bordið</i> (s.v. borð och spil)	lägga korten på bordet
<i>hlaupa á sig</i>	<i>hlaupa á sig</i> (s.v. hlaupa)	<i>lave en fejl</i> (da.)

Fyra av studiens isländska idiom har svenska idiom som ekvivalenter i ISLEX, medan ett av dem har enskilda ord som motsvarighet, nämligen *snúa á* som översätts med *lura*, *överlista*. Också idiomet i exempelmeningen *bankaræningjarnir sneru á lögregluna*, som finns i anslutning till *snúa á*, översätts utan svenskt idiom; *bankrånarna lurade polisen* (s.v. **snúa**). Här finns en viss diskrepans mellan betydelseerna hos *lura* och *överlista* å ena sidan och *besegra någon* och *tillfoga någon skada* å andra sidan, vilka var de svenska ekvivalenterna till *snúa á einhvern* i ISO (se avsnitt 5.1.3 ovan). Också idiomet *dra någon vid näsan*, som var den exempelmening som översattes till *leika (snúa) á einhvern* i SIO (se avsnitt 5.1.1), kan jämföras med dessa. De semantiska skillnaderna mellan de olika svenska orden och uttrycken kan härledas till innebörden hos det isländska idiomet. I ÍO har *snúa á einhvern* två huvudbetydelser (s.v. **snúa**). Den första huvudbetydelsen, (*í róðri*) *róa kröftugar en þóftunauturinn*, har med båtrod att göra och tas varken upp i ISLEX eller ISO (och är inte heller relevant för att förklara skillnaderna hos de svenska ekvivalenterna ovan). Den andra huvudbetydelsen delas i sin tur upp i två delbetydelser; *verða einhverjum ofjarl* 'bli någon övermäktig' eller 'bli någons överman' och *leika á einhvern*. Idiomet *leika á einhvern* (s.v. **leika**, ÍO) förklaras i sin tur med *gabba einhvern* 'lura någon' och *gera einhverjum grikk* 'busa med någon, spela någon ett spratt' (s.v. **grikkur**, ISLEX). ISO:s ekvivalenter *besegra någon* och *tillfoga någon skada* motsvarar mer ÍO:s definition *verða einhverjum ofjarl*, medan ISLEX ekvivalenter *lura* och *överlista* snarare anspelar på de gånger som *snúa á einhvern* kan ses som synonym till *leika á einhvern*. Utöver detta kan man också tänka sig att en semantisk förändring hos det isländska idiomet kan ha ägt rum sedan grunden till ISO utarbetades för ungefär 70 år sedan.

Resonemanget ovan ger också en förklaring till varför *snúa* är satt inom parentes i SIO:s isländska förklaring av *dra någon vid näsan*; *leika (snúa) á einhvern* (se tabell 1 ovan). Betydelsen hos det isländska idiomet *leika á einhvern* kan sägas ha hög grad av ekvivalens med det svenska idiomet *dra någon vid näsan* ('lura någon', s.v. **näsa**, SO), medan *snúa á einhvern* bara partiellt kan ses som ekvivalent till *dra någon vid näsan*.

Två av de isländska idiom som redovisas i tabell 4 ovan har vid tidpunkten för materialinsamlingen inte försetts med svenska ekvivalenter. Däremot finns danska ekvivalenter, varav båda är fria konstruktioner. *Leika á <hana>* är översatt med *narre <hende>* och *hlaupa á sig* med *lave en fejl*. Också idiomet i en exempelmening som finns vid anslutning till *hlaupa á sig* är översatt med en fri konstruktion: *Blaðið hljóp á sig og birti ranga mynd með fréttinni* står med den

danska översättningen *avisen lavede en fejl og bragte et forkert billede sammen med artiklen* (s.v **hlaupa**).

De fyra av studiens isländska idiom som har svenska idiom som motsvarigheter är *fjötur um fót*, *gera hreint fyrir sínum dyrum*, *vera með/hafa [ó]hreint mjöl/eitthvað óhreint í pokahorninu/pokanum* och *leggja spilin á borðið*. Uttrycket <þetta> er <henni> *fjötur um fót* står översatt med <detta> är en *black om foten för <henne>*, där det svenska idiomet *en black om foten* från SO och SIO återkommer. Också *gera hreint fyrir sínum dyrum* översätts med det idiom som finns med i SIO, *sopa rent framför egen dörr*. Att uttrycken förs samman i både den svensk-isländska SIO och den isländsk-svenska ISLEX tyder på hög grad av ekvivalens.

Alla varianter av *vera með/hafa [ó]hreint mjöl/eitthvað óhreint í pokahorninu/pokanum* har *inte ha rent mjöl i påsen* som svensk motsvarighet. Det svenska idiomet har alltså färre lexikaliska varianter än det isländska, men graden av både semantisk och metaforisk ekvivalens uttrycken emellan kan ändå sägas vara hög (jfr avsnitt 5.1.2).

Slutligen översätts *leggja spilin á borðið* med idiomet *lägga korten på bordet*. Uttrycken diskuteras ingående i avsnitt 5.2.2 nedan.

5.1.5. Sammanfattning

Alla av de arton svenska idiomerna utom ett återfinns i SIO. Det enda idiomet som saknas är ett biologiskt motiverat, men man kan knappast göra några generaliseringar om förekomsten av biologiskt repsektive kulturellt motiverade idiom utifrån detta. De flesta av de svenska idiomerna förklaras med enskilda ord eller fria konstruktioner på isländska, men det återfinns ändå åtta isländska idiom bland ekvivalenterna. Av dessa åtta finns sju med i ISLEX och tre med i ISO. I ISLEX översätts fyra av de isländska idiomerna med svenska idiom, medan bara ett av dem i ISO har ett svenskt idiom som ekvivalent.

5.2. Från målspråk till källspråk

I detta avsnitt redovisas resultatet av sökningar efter de arton svenska idiomerna i ISLEX målspråksdel (se figur 3 ovan). Som redan nämnts ovan är de isländska träffar som genereras av sökningar på svenska ord inte systematiskt genomgångna av ISLEX-redaktionen, då ISLEX i grunden är en isländsk-svensk och inte en svensk-isländsk ordbok.

Liksom i avsnitt 5.1 presenteras först de biologiskt motiverade idiomerna och därefter de kulturellt motiverade.

5.2.1. *De biologiskt motiverade svenska idiomerna i ISLEX*

Vid materialinsamlingen den 10 april 2011 återfinns sex av studiens biologiskt motiverade svenska idiom i ISLEX. Två av dem, *bli lång i ansiktet* och *tappa hakan*, har samma ordalydelse som i SO, medan de övriga fyra idiomerna står i andra former i ISLEX, t.ex. genom lexikalisk variation, tempusböjda verb eller tillägg av en vidare kontext.

Dra benen efter sig saknar, liksom i SIO, den alternativa verbformen *släpa*. För svenskar som använder ordböckerna för produktion på eller översättning till isländska utgör detta inget problem. För islänningar med begränsade kunskaper i svenska språket som använder ordböckerna för reception av eller översättning från svenska skulle avsaknaden av idiomens variantformer däremot kunna utgöra ett problem (jfr Svensén 2004:245f.).

Idiomerna *en black om foten, på sina bara knän* och *dra på mun(nen)* är insatta i olika sammanhang, vilket ger ordboksanvändaren en fingervisning om hur idiomerna kan användas. Formuleringarna i ISLEX är *<detta> är en black om foten för <henne>, be på sina bara knän* och *<han> drar inte på munnen*.

Det närmsta *bryta arm* som förekommer i ISLEX är uppslagsordet **sjómaður** med de två svenska ekvivalenterna *sjöman* och *armbrytning*. I ordboksartikeln finns dessutom en bild som handgripligen visar ordets andra betydelse. Likväl saknas själva ordförbindelsen *bryta arm*, vilket innebär att svenskar som använder ISLEX som produktionsordbok inte blir informerade om vilket verb som används på isländska när man ägnar sig åt armbrytning. Omvänt får inte heller isländska ordboksanvändare helt tydligt reda på vilket svenskt verb som används när man ägnar sig åt *sjómaður*.³ Därför ser jag inte ekvivalenten *armbrytning* som en variant av det svenska idiomet *bryta arm* (jfr också diskussionen ovan i avsnitt 3.1 om ord som *påflugan* och *blåögd*).

Ett uttryck som är till synes snarlikt *klappa någon på axeln* återfinns i ISLEX vid uppslagsordet **klapp**, där exempelmeningen *okkur finnast*

³ Översättningarna i de andra skandinaviska ISLEX-ordböckerna av den andra betydelsen hos ordet *sjómaður* är *lægge arm*, *bryte håndbak* och *bryta handbak*. Dessa verbfraser är snarare ekvivalenter till det svenska uttrycket *bryta arm*, som är en verbfras, än till det isländska uppslagsordet **sjómaður**, som är en nominalfras. Jämfört med de andra skandinaviska ekvivalenterna har alltså den angivna svenska ekvivalenten, *armbrytning*, en högre grad av syntaktisk-grammatikalisk ekvivalens för att tala med Scholze-Stubenrecht (1995:9f.).

öllum gott að fá klapp á bakið är översatt med *vi tycker alla att det känns skönt att få en klapp på axeln*. Här är dock axelklappen utslutande positiv och saknar den negativa underton som kan finnas i det svenska idiomet ('berömma någon ibland på ett nedlåtande sätt', SO, s.v. **axel**), och därför räknar jag inte exempelmeningen som ett prov på idiomet.

En anledning till att idiomet *dra någon vid näsan* inte återfinns i ISLEX kan vara att ordboksartikeln vid uppslagsordet **leika** ännu inte hade försetts med svenska målspråksenheter när materialet samlades in (se avsnitt 5.1.4 ovan). Här finns en möjlighet att, liksom i ISO (jfr avsnitt 5.1.3), ange både ett idiom (*dra <henne> vid näsan* eller *spela <henne> ett spratt*) och en fri konstruktion (*lura <henne>*) som ekvivalenter till källspråksenheten *leika á <hana>*.

Undersökningens biologiskt motiverade svenska idiom sammanställs i tabell 5 nedan, vid sidan om de isländska källspråksenheterna till vilka de svenska idiomerna som förekommer i ISLEX står fogade.

TABELL 5. *Förekomster av studiens biologiskt motiverade svenska idiom i ISLEX jämförda med deras isländska motsvarigheter.*

Studiens svenska idiom (hämtade ur SO)	ISLEX (såsom ordboken såg ut 10/4 2011)	
	<i>Uppslagsord, exempelmening eller idiom</i>	<i>Svenska idiom</i>
bli lång i ansiktet	<i>verða langleitur</i> (s.v. langleitur)	bli lång i ansiktet
bryta arm	–	–
klappa ngn på axeln	–	–
dra/släpa benen efter sig	<i>draga lappirnar</i> (s.v. löpp)	dra benen efter sig
en black om foten	Se tabell 4	
tappa hakan	<i>koma af fjöllum</i> (s.v. fjall)	bli mycket förvånad av något, tappa hakan
	<i>nú detta mér allar dauðar lýs úr höfði</i> (s.v. lús)	tappa hakan
	<i>falla í stafí</i> (s.v. stafur)	höpna, tappa hakan
på sina bara knän	grátbiðja	böna, böna och be, be på sina bara knän
	<i>hún grátbað hann að vægja sér</i> (s.v. grátbiðja)	hon bad på sina bara knän att han skulle skona henne

dra någon vid näsan	–	–
dra på mun(nen)	<honum> <i>stekkur ekki bros</i> (s.v. bros)	<han> drar inte på munnen

Bland de isländska källspråksenheterna, som studiens svenska idiom står jämte, återfinns sex idiom, en fri konstruktion och ett enskilt ord. Det enskilda ordet är *grátbiðja*, som har både en fri konstruktion, *böna*, ett ordpar, *böna och be*, och ett idiom, *be þú á sína bara knän*, som svenska ekvivalenter. Semantiskt är ekvivalensnivån uttrycken emellan hög, och den sistnämnda svenska ekvivalenten kan dessutom vara till stor hjälp för översättare som utifrån Ingos (1991:210) modell vill översätta ett normaluttryck med ett idiom. Metaforiskt anspelar *grátbiðja* och *þú á sína bara knän* på olika bilder, då *grátbiðja* har med *grát-* 'gråt' att göra. Emellertid skulle andra svenska uttryck med högre metaforisk ekvivalens riskera att ha lägre grad av andra ekvivalensaspekter. T.ex. kan uttrycken ovan jämföras med ISO:s förklaring av *grátbiðja*, 'bönfälla under tårar', som har en liknande metaforik, men som stilistiskt har stora olikheter med det isländska ordet, då *bönfälla under tårar* har en närmast teatralisk klang. Dessutom är det svenska uttrycket mycket ovanligare än det isländska (Google-sökningar på olika former av *bönfälla* och "under tårar" ger 17/5 2011 bara några hundra träffar, medan böjningar av *grátbiðja* ger uppåt 100 000 träffar).

Uttrycket *verða langleitur*, där *verða* betyder 'bli' och *langleitur* betyder 'som har ett långsmalt ansikte' eller 'förvånad', är en fri konstruktion som översätts med idiomet *bli lång i ansiktet* i ISLEX. Här är graden av både semantisk och metaforisk ekvivalens mellan uttrycken hög, vilket kan kontrasteras mot SIO:s *verða kindarlegur* 'bli fåraktig' (se avsnitt 5.1.1 ovan), som också har hög grad av semantisk ekvivalens med *bli lång i ansiktet*, men annat metaforiskt innehåll.

De svenska idiom som motsvaras av isländska idiom i ISLEX källspråksdel är *dra benen efter sig* (*draga lapparnir*), <detta> är en *black om foten för <henne>* (<þetta> er <henni> *fjötur um fót*), <han> *drar inte på munnen* (<honum> *stekkur ekki bros*) och *sopa rent framför egen dörr* (*gera hreint fyrir sínum dyrum*).

Draga lappirnar betyder bokstavligen ung. 'dra fötterna'. Det isländska idiomet har alltså samma figurativa innehåll som svenskans *dra/släpa benen efter sig*. Graden av både metaforisk och semantisk ekvivalens är alltså hög (jfr detta med SIO:s *drattast áfram* i avsnitt 5.1.1, där samma semantiska ekvivalens förelåg, men där den

gemensamma metaforiken saknades). Detsamma gäller för *en black om foten* och *fjötur um fót*, som också de har behandlats i avsnitt 5.1.1 ovan.

Den isländska källspråksenhet, till vilken *<han> drar inte på munnen* har fogats, är *<honum> stekkur ekki bros*. I ÍO definieras idiomet, som återfinns i formuleringen *einhverjum stekkur (ekki) bros*, med *einhver brosir* 'någon ler' (s.v. **stökkva**). Graden av semantisk ekvivalens är alltså hög.

Idiomet *tappa hakan* står som ekvivalent till tre olika isländska idiom i ISLEX: *koma af fjöllum*, *nú detta mér allar dauðar lýs úr höfði* och *falla í stafí*. Ordagrant skulle de kunna översättas med 'komma från fjällen', 'nu trillar alla döda löss från mitt huvud' och 'falla i dörrposten', så inget av dem har samma figurativa innehåll som det svenska idiomet. Idiomet *koma af fjöllum* verkar dessutom inte heller semantiskt vara helt likt svenskans *tappa hakan*. Definitionen i ÍO är nämligen *vera mjög ófróður, viðutan* ung. 'vara mycket oupplyst/ovetande, förströdd/disträ' (s.v. **fjall**). De andra två isländska idiomerna har däremot hög grad av semantisk ekvivalens med det svenska, då *falla í stafí* bl.a. definieras som *verða stórlega undrandi* 'bli mycket förundrad' och *nú detta mér allar dauðar lýs úr höfði* som *ég er mjög hissa, forviða* 'jag är mycket förvånad, häpen' (s.v. **stafur** och **lús**), vilket kan jämföras med SO:s definition av *tappa hakan*; 'öppet visa sin förvåning eller bestörtning' (s.v. **haka**).

Tappa hakan kan sägas ha lägre grad av syntaktisk-grammatikalisk ekvivalens med *nú detta mér allar dauðar lýs úr höfði*, då verbet i det isländska idiomet står i presens, medan verbet i det svenska idiomet står i infinitiv. Samma mönster går igen i de andra skandinaviska målspråksdelarna, där *nú detta mér allar dauðar lýs úr höfði* genomgående översätts med verbfraser där verben står i infinitiv: *splitte mine bramsejl*, *bli forbauset*, *sperre øynene opp* och *verta forundra*, *sperra opp auga* (ISLEX, s.v. **lús**). Vilka formrestriktioner som det isländska idiomet har framgår inte i ÍO.

5.2.2. De kulturellt motiverade svenska idiomerna i ISLEX

Av studiens kulturellt motiverade idiom är det bara tre som (den 10 april 2011) återfinns i ISLEX. Som nämndes i avsnitt 5.1.4 ovan, återfinns *sopa rent framför egen dörr* i samma form som i SO, medan *ha rent mjöl i påsen* står med negerat verb; *inte ha rent mjöl i påsen*. Idiomet *titta för djupt i glaset* har satts i en vidare kontext; *ha en tendens att titta för djupt i glaset*.

Idiomet *lägga papperen på bordet* saknas i ISLEX. Däremot återfinns *leggja korten på bordet* som översättning av det isländska idiomet *leggja spilin á borðið* (se avsnitt 5.1.4). *Lägga korten på bordet* har både form- och betydelsemässigt stora likheter med *lägga papperen på bordet*. *Lägga korten på bordet* definieras i SO som 'avslöja allt' (s.v. **kort**), medan *lägga papperen på bordet* som tidigare nämnts definieras som 'öppet lägga fram alla fakta i vissa dokument'. Samma betydelsenyanser tycks finnas hos de två isländska idiomerna *leggja spilin á borðið* och *leggja skjölin á borðið*. *Leggja spilin á borðið* definieras i ÍO som 'greina frá öllum staðreyndum (og fyrirætlunum) í einhverju máli' (ung. "redogöra för alla fakta (och avsikter) i någon sak"), medan *leggja skjölin á borðið* definieras som 'leggja fram öll sín gögn, skýra frá öllum málavöxtum' (ung. "presentera alla sina dokument, redovisa alla omständigheter") (s.v. **spil** och **skjal**). Även idiomet *leggja skjölin á borðið* finns med i ISLEX, och översätts också det med *lägga korten på bordet* (s.v. **skjal**). Svenskar som använder ISLEX som receptionsordbok får bägge de isländska idiomerna *leggja spilin á borðið* och *leggja skjölin á borðið* förklarade för sig. För islänningar som använder ISLEX som receptionsordbok förklaras däremot bara idiomet *lägga korten på bordet*. För att tillgodose båda användargruppernas behov kunde översättningen av *leggja skjölin á borðið* ändras till *lägga papperen på bordet*.

Studiens kulturellt motiverade svenska idiom redovisas i tabell 6 nedan, tillsammans med eventuella förekomster i ISLEX.

TABELL 6. *Förekomster av studiens kulturellt motiverade svenska idiom i ISLEX jämte deras isländska motsvarigheter.*

Studiens svenska idiom (hämtade ur SO)	ISLEX (såsom ordboken såg ut 10/4 2011)	
	<i>Uppslagsord, exempelmening eller idiom</i>	<i>Svenska idiom</i>
supa/dricka någon under bordet	–	–
(komma) som ett brev på posten	–	–
sopa/hålla rent framför egen dörr	Se tabell 4	
titta för djupt i glaset	<i>vera hneigður til drykkju</i> (s.v. drykkja)	ha en tendens att dricka för mycket, ha en tendens att titta för djupt i glaset

ha rent mjöl i påsen	Se tabell 4	
prata i nattmössan	–	–
lägga papperen på bordet	–	–
en plump i protokollet	–	–
dra en spader	–	–

Uttrycken *sopa rent framför egen dörr* (*gera hreint fyrir sínum dyrum*) och *inte ha rent mjöl i påsen* (*vera með/hafa óhreint mjöl/eitthvað óhreint í pokahorninu/pokanum*) har redan redogjorts för i avsnitt 5.1.2 och 5.1.4 ovan.

Den isländska fria konstruktionen *vera hneigður til drykkju* (ung. 'ha en dragning till drickande') är översatt med *ha en tendens att dricka för mycket*, *ha en tendens att titta för djupt i glaset*. Detta kan jämföras dels med SIO:s förklaring av *titta för djupt i glaset* (*fá einum of mikið* 'få en för mycket', se avsnitt 5.1.2 ovan), dels med SO:s definition av *titta för djupt i glaset*, 'dricka för mycket alkohol' (s.v. **glas**). Det svenska idiomet kan både användas för att beskriva ett karaktärsdrag hos en person som ständigt dricker för mycket och ett enstaka tillfälle då någon har druckit för mycket. Den isländska källspråksenheten i ISLEX, *vera hneigður til drykkju*, motsvarar den första betydelsen hos det svenska idiomet, vilket understryks av den fria svenska konstruktionen *ha en tendens att dricka för mycket*. Den isländska målspråksenheten i SIO, *fá einum of mikið*, är däremot bara partiellt ekvivalent med det svenska idiomet, då den endast återger den andra betydelsen hos *titta för djupt i glaset*. Detta kan jämföras med Svensén (2004:310ff.) och exemplet med *amma*, *farmor* och *mormor* i avsnitt 3.4: Om man slår upp ordet *farmor* i en svensk-isländsk ordbok räcker det med att man hittar ordet *amma*. Någon förklaring om att *amma* också kan betyda *mormor* behövs inte. Slår man däremot upp *amma* i en isländsk-svensk ordbok bör både *farmor* och *mormor* stå som svenska ekvivalenter.

5.2.3. *Sammanfattning*

Av studiens arton svenska idiom återfinns hälften i ISLEX. Sex av dem är biologiskt motiverade, medan de andra tre är kulturellt motiverade. De flesta står som motsvarigheter till isländska idiom, medan tre av dem har enskilda ord, ordpar eller fria konstruktioner i källspråksdelen.

6. Avslutande diskussion

I detta kapitel diskuteras de allmänna drag som framkommit i undersökningen och hur de kan påverka olika användargrupper som använder ordböckerna för olika ändamål.

6.1. Idiomförekomster och ekvivalensaspekter

Av de ordböcker som ingår i undersökningen är ISLEX den som innehåller flest av studiens isländska idiom, medan SIO innehåller flest av de svenska (med reservation för att ISLEX fortfarande är i utvecklingsstadiet). ISO, den äldsta och minst omfångsrika av de undersökta ordböckerna, är också den ordbok som innehåller minst antal av de undersökta idiomerna.

Den vanligaste ekvivalensaspekten som råder mellan idiomerna och deras motsvarigheter i SIO, ISO och ISLEX är semantisk ekvivalens. Det är också denna aspekt av ekvivalens som Rauset (2010:108) menar är den viktigaste. Hög grad av semantisk ekvivalens föreligger både mellan idiom och idiom, som t.ex. i ISLEX där *draga lappirnar* är översatt med *dra benen efter sig*, och mellan idiom å ena sidan och enskilda ord eller fria konstruktioner å andra sidan, som t.ex. i SIO, där *dra på mun[nen]* har *brosa* som isländsk ekvivalent.

I många fall är också graden av metaforisk ekvivalens hög, som t.ex. i fallet med *sopa rent framför egen dörr*, som i både SIO och ISLEX står jämte *gera hreint fyrir sínum dyrum*, vars figurativa innehåll är detsamma som hos det svenska idiomerna. Denna ekvivalensaspekt kan vara av stor vikt vid översättning (jfr Ingo 1991:208ff.; 2007:141ff.), medan den för reception är av sekundär betydelse.

6.2. Ekvivalenter och ordboksanvändarna

Av studiens idiom översätts de flesta i SIO med enskilda ord eller fria konstruktioner på isländska, medan idiomerna i ISLEX oftare har idiom som motsvarighet i det andra språket. Att idiom motsvaras av idiom kan

som ovan nämnts vara till fördel för översättare, men det är knappast den enda anledningen till att de isländska idiomerna i ISLEX tycks tendera att ha svenska idiom som ekvivalenter. Förekomsten av idiom i en traditionell ordboks målspråk är som sagt avhängigt av källspråkets ordförråd och idiombestånd (Hannesdóttir m.fl. 2010:143f.). Eftersom ISLEX är en bidirektionell ordbok, d.v.s. att det är möjligt att söka på både källspråket och målspråket (Sigurðardóttir m.fl. 2008:787f.), är det nödvändigt att redaktionen för in idiom i målspråksdelen för att också sökningar på svenska idiom ska ge resultat. Ju fler svenska idiom som återfinns i ISLEX, desto större chans är det att isländska ordboksanvändare som använder ISLEX som receptionsordbok får hjälp med att förstå vad ett visst svenskt idiom betyder. Då islänningar beräknas bli den största användargruppen för ISLEX-projektet (Sigurðardóttir m.fl. 2008:779f.) är det av än större vikt att målspråkens idiom är väl beskrivna, då islänningar kan tänkas behöva få dessa förklarade för sig för sin reception av svenska språket.

I de tryckta ordböckerna SIO och ISO är det inte möjligt att söka på målspråken på samma sätt som i ISLEX, och därför är det inte heller av samma vikt att målspråkens idiom återfinns i de ordböckerna.

6.3. Biologiskt och kulturellt motiverade idiom

I och med att Penttilä m.fl. (1998) har funnit indikationer på att det är svårare att förstå idiom som är kulturellt betingade än dem som är biologiskt betingade, kan man anta att de som använder ordböcker för reception eller översättning från ett främmande språk till sitt modersmål oftare har behov av att slå upp kulturellt motiverade idiom än biologiskt motiverade. Därför är det viktigt att ordboksredaktioner vinnlägger sig om att också inkludera de kulturellt motiverade idiomerna.

Förekomsterna av studiens svenska idiom i SIO tyder knappast på någon skillnad i behandlingen av biologiskt respektive kulturellt motiverade idiom. Alla idiom utom ett biologiskt motiverat återfinns. I ISLEX återfinns bara tre av de nio kulturellt motiverade svenska idiomerna, medan sex av de nio biologiskt motiverade finns med. Detta skulle kunna kopplas samman med att biologiskt motiverade idiom ofta återfinns i likartad form och med samma betydelse i olika språk (Krohn 1994:20) och därför är enklare att inkludera i ordböcker. Å andra sidan är det många av studiens kulturellt motiverade idiom som har likartad form och betydelse, t.ex. ovan nämnda *sopa rent framför egen dörr* och *gera hreint fyrir sínum dyrum*, medan många av de biologiskt motiverade ekvivalenterna har mycket olikartad form, t.ex. *be þá sína*

bara knän och *grátbiðja*. Alltså kan man knappast, åtminstone inte utifrån resultatet av denna undersökning, tala om några tydliga generella skillnader mellan biologiskt respektive kulturellt motiverade idiom.

6.4. Övriga kommentarer och framtida forskningsfrågor

I både SIO och ISLEX är flera av studiens idiom insatta i olika sammanhang, t.ex. *be þá sína bara knän om förlátelse* och *<detta> er en black om foten för <henne>*. Fördelen med detta är att ordboks-användaren får en indikation om hur idiomerna används. En nackdel kan vara att ordboks-användaren inte vet var idiomerna börjar och slutar eller vilka delar av uttrycket som är obligatoriska. Å andra sidan råder i många fall inte någon självklarhet om var ett idiom börjar och slutar. Är t.ex. *be* i *be þá sína bara knän* en del av idiomerna eller bara ett verb som mycket ofta brukar stå i anslutning till idiomerna *þá sína bara knän*? För att både tydligt visa det avgränsade idiomerna och hur de kan användas i olika sammanhang är en möjlighet att göra som i ISLEX vid uppslagsordet *snúa*, där idiomerna, *snúa á*, står för sig, följt av en exempelmening, i detta fall *bankaræningjarnir sneru á lögregluna*. Detta sätt påminner om praxisen i SO, där idiomerna först står utan kontext och definieras, och därefter exemplifieras genom att sättas i ett sammanhang.

Nilssons (2003) förslag om att endast ogenomskinliga uttryck som saknar form- och betydelsemässiga motsvarigheter i det andra språket ska markeras som idiom i tvåspråkiga ordböcker skulle bl.a. innebära att *sopa rent framför egen dörr* och *gera hreint fyrir sínum dyrum* inte skulle markeras som idiom i ordböcker för svenska och isländska. Vilka fördelar ordboks-användarna skulle ha av det är svårt att se. Däremot föreligger risken att det blir oklart vilka uttryck på målspråket som också är idiom med överförd betydelse och vilka som bara är exempelmeningar som ska tolkas ordagrant. I det ovan nämnda fallet skulle en svensk som använder en svensk-isländsk ordbok för produktion inte tydligt få klart för sig om *gera hreint fyrir sínum dyrum* bara betyder att städa framför sin port eller också har betydelsen 'först rätta sina egna fel'.

Studiens material har varit begränsat, då ekvivalensaspekter hos endast något tjugotal idiom har undersökts. Med annat eller större material är det möjligt att andra aspekter av idiomkvivalens i svensk-isländska och isländsk-svenska ordböcker skulle ha framkommit. Emellertid har avgränsningarna och metodvalet lett till ett storleksmässigt hanterbart material för en studie av detta omfång.

Dessutom täcker materialet in en rad olika typer av idiom, både svenska och isländska och både biologiskt respektive kulturellt motiverade sådana.

I denna studie har idiom i SIO, ISO och ISLEX undersökts. Rauset (2010) har tidigare studerat idiom och andra fasta ordförbindelser i isländsk-norska ISLEX. En naturlig fortsättning utifrån dessa undersökningar vore att granska hur idiom behandlas i isländsk-danska ISLEX. Det vore också intressant med komparativa studier, där idiom eller andra språkliga enheter i ISLEX fyra olika målspråk jämförs. När ISLEX blir tillgängligt för allmänheten senare i år, 2011, kommer ordboken inte bara att fungera som hjälpmedel för kommunikation och översättning utan också att möjliggöra flera olika lexikografiska och jämförande nordiska studier.

Källförteckning

Ordböcker och översättningstjänster

- Helgadóttir Hallbeck, Sigrún & Erik Hallbeck 1985. *Sænsk-íslensk, íslensk-sænsk vasaorðabók*. Reykjavík: Orðabókaútgáfan.
- Holm, Gösta (red.) 1982. *Svensk-isländsk ordbok*. Lund: Ekstrand.
- Holm, Gösta (red.) 2005. *Norstedts svensk-isländska ordbok*. Stockholm: Norstedts.
- Google. <http://google.com/> <2010-05-17>
- Google Översätt. <http://translate.google.se/#sv|is|> <2011-02-21>
- ÍO = *Íslensk orðabók*. <http://snara.is> <2011-05-01>
- ISLEX. <http://ISLEX.se/> <2011-04-10>
- ISLEX a. *ISLEX-projektet*. <http://ISLEX.se/se?um=1> <2011-04-17>
- ISLEX b. *Medarbejdere i ISLEX*. <http://ISLEX.se/starfsmenn.html> <2011-04-17>
- ISO, se Jansson 2005.
- Jansson, Sven B. F. (red.) 2005. *Norstedts isländsk-svenska ordbok*. Stockholm: Norstedts.
- Jónsson, Jón Hilmar. *Stóra orðabókin um íslenska málnotkun*. <http://snara.is> <2011-04-20>
- Orðabanki Íslenskrar málstöðvar, <http://www.ordabanki.hi.is/> <2011-05-18>
- SAOB = *Svenska Akademiens ordbok*. <http://g3.spraakdata.gu.se/saob/> <2011-04-01>
- SAOL = *Svenska Akademiens ordlista över svenska språket* 2006. Stockholm: Norstedts.
- SIO, se Holm 2005.
- SO = *Svensk ordbok utgiven av Svenska Akademien* 2009. Stockholm: Norstedts.
- Tvärslå, *Information om ordboken Islandsk_LEXIN*. http://ordbok.nada.kth.se:8070/ordbog_module/ordboksdata/Islandsk_LEXIN.html <2011-02-21>
- Wikiorðabók. <http://is.wiktionary.org/wiki/Flokkur:Sænska> <2011-04-17>

- Wiktionary a. <http://sv.wiktionary.org/wiki/Wiktionary:Om> <2011-04-17>
- Wiktionary b. <http://sv.wiktionary.org/wiki/Kategori:Isländska> <2011-04-17>
- Öbeg. <http://www.traperko.net/> <2011-02-21>

Litteratur

- Adelswärd, Viveka 2004. *Missuppfattad lök och livskamrater*. http://www.svd.se/kulturnoje/mer/sprakspalt/missuppfattad-lok-och-livskamrater_179661.svd <2011-01-07>
- Allén, Sture, et al. 1975. *Nusvensk frekvensordbok: 3, Ordförbindelser*. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Duval, Alain 1991. L'équivalence dans le dictionnaire bilingue. I: Hausmann m.fl. (Hrsg.). S. 2817–2824.
- Farø, Ken 2004. Hvornår går man over åen efter vand? Idiomatiske ækvivalensproblemer i leksikografi og leksikologi. Med dansk og tysk som eksempel. *LexicoNordica* 11. S. 85–108.
- Farø, Ken & Erla Hallsteinsdóttir 2008. Hvad er en videnskabelig flersproget idiomordbog? I: Svavarsdóttir, Ásta (red.), *Nordiske studier i leksikografi: Rapport fra Konference om leksikografi i Norden, Akureyri 22.–26. maj 2007*. Reykjavík: Nordisk forening for leksikografi. S. 113–129.
- Fries, Ingegerd 1976. *Lärobok i nutida isländska*. Stockholm: Biblioteksförlaget.
- Hannedóttir, Anna Helga 1998. *Lexikografihistorisk spegel: Den enspråkiga svenska lexikografins utveckling ur den tvåspråkiga*. (Meijerbergs arkiv för svensk ordforskning 23.) Göteborg: Göteborgs universitet.
- Hannedóttir, Anna Helga 2001. Ekvivalent och ekvivalent – det beror på vad man menar. I: Allén, Sture, Sture Berg, Sven-Göran Malmgren, Kerstin Norén & Bo Ralph (red.), *Gäller stam, suffix och ord: Festskrift till Martin Gellerstam den 15 oktober 2001*. (Meijerbergs arkiv för svensk ordforskning 20.) Göteborg: Göteborgs universitet. S. 122–136.
- Hannedóttir, Anna Helga 2004. Ordboken som språklig mötesplats. I: Elmevik, Lennart (red.), *Språkhistoria och flerspråkighet: Föredragen vid ett internationellt symposium i Uppsala 17–19 januari 2003*. (Acta Academiae Regiae Gustavi Adolphi LXXXVII.) Uppsala: Uppsala universitet. S. 103–114.

- Hannesdóttir, Anna Helga & Jón Hilmar Jónsson 2001. *Að hafa í sig og á: Isländsk fraseologi i ett isländskt-svenskt perspektiv. LexicoNordica* 8. S. 67–91.
- Hannesdóttir, Anna Helga, Jón Hilmar Jónsson & Sofia Tingsell 2010. Mot en begreppsbasead isländsk och svensk fraseologisk ordbok: Reflektioner kring pragmatiska idiom. I: Lönnroth, Harry & Kristina Nikula (red.), *Nordiska studier i lexikografi 10: Rapport från Konferensen om lexikografi i Norden, Tammerfors 3–5 juni 2009*. (Skrifter utgivna av Nordiska föreningen för lexikografi 11.) Tammerfors: Nordiska föreningen för lexikografi S. 140–149.
- Hausmann, Franz Josef, Oskar Reichmann, Herbert Ernst Wiegand & Ladislav Zgusta (Hrsg.), 1991. *Wörterbücher: Ein internationales Handbuch zur Lexikographie* [...]. Berlin: Walter de Gruyter.
- Holm, Lars 1986. Swedbergs Svensk Ordbok: Tryckta källor, föregångar och möjliga förebilder. I: Holm, Lars. *Jesper Swedbergs Svensk Ordbok: Bakgrund och tillkomsthistoria*. Uppsala: Institutionen för nordiska språk, Uppsala universitet. S. 1–117.
- Hult, Ann-Kristin, Sven-Göran Malmgren & Emma Sköldberg 2010. Lexin – a report from a recycling lexicographic project in the North. I: Dykstra, Anne & Tanneke Schoonheim (eds.), *Proceeding of the XIV Euralex International Congress, Leeuwarden 6–10 July 2010*. Ljouwert: Fryske Akademy. S. 800–808.
- Ingerstam, Karin 2011. Gammal tradition i nytt medium: En undersökning av enspråkig svensk lexikografi på Internet. Magisteruppsats i svenska språket. Göteborg: Institutionen för svenska språket. Tillgänglig på <http://hdl.handle.net/2077/24524>
- Ingo, Rune 1991. *Från källspråk till målspråk: Introduktion i översättningsvetenskap*. Lund: Studentlitteratur.
- Ingo, Rune 2007. *Konsten att översätta: Översättandets praktik och didaktik*. Lund: Studentlitteratur.
- Jansson, Håkan 2010. Lexikografiska aspekter på Internet som källa till informellt språkbruk. I: Lönnroth, Harry & Kristina Nikula (red.), *Nordiska studier i lexikografi 10: Rapport från Konferensen om lexikografi i Norden, Tammerfors 3–5 juni 2009*. (Skrifter utgivna av Nordiska föreningen för lexikografi 11.) Tammerfors: Nordiska föreningen för lexikografi. S. 223–237.
- Kann, Viggo 2010. KTHs morfologiska och lexikografiska verktyg och resurser. *LexicoNordica* 17. S. 99–117.
- Khemiri, Jonas Hassen 2003. *Ett öga rött*. Stockholm: Norstedts.
- Koller, Werner 2007. Probleme der Übersetzung von Phrasemen. I: Burger, Harald, Dmitrij Dobrovolskij, Peter Kühn & Neal R. Norrik (Hrsg.), *Phraseologie: Ein internationales Handbuch der*

- zeitgenössischen Forschung* [...]. Berlin: Walter de Gruyter. S. 605–613.
- Krohn, Karin 1994. *Hand und Fuß: Eine kontrastive Analyse von Phraseologismen im Deutschen und Schwedischen*. (Göteborger germanistische Forschungen 36.) Göteborg: Göteborgs universitet.
- Kromann, Hans-Peder, Theis Riiber & Rosbach, Poul 1991. Principles of bilingual lexicography. I: Hausmann m.fl. (Hrsg.). S. 2711–2728.
- Malmgren, Sven-Göran 1992. German-Swedish lexicography in 18th century Pomerania. I: Hyldgaard-Jensen, Karl & Arne Zettersten (eds.), *Symposium on lexicography V: Proceedings of the fifth international symposium on lexicography May 3–5, 1990 at the University of Copenhagen*. Tübingen: Niemeyer. S. 201–216.
- Malmgren, Sven-Göran 2003. *Begå eller ta självmord?: Om svenska kollokationer och deras förändringsbenägenhet*. *Språk och stil* 13. S. 123–168.
- Malmgren, Sven-Göran & Emma Sköldberg 2010. Placering av idiomerna i ordboksartiklar: Ett mikrostrukturellt problem. I: Lönnroth, Harry & Kristina Nikula (red.), *Nordiska studier i lexikografi 10: Rapport från Konferensen om lexikografi i Norden, Tammerfors 3–5 juni 2009*. (Skrifter utgivna av Nordiska föreningen för lexikografi 11.) Tammerfors: Nordiska föreningen för lexikografi S. 345–355.
- Moberg, Lena 1996. Om engelskans stundom välgörande inflytande på svenskan. I: Svenska språknämnden. *Språket lever!: Festskrift till Margareta Westman den 27 mars 1996*. Stockholm: Norstedts. S. 216–221.
- Moon, Rosamund 1998. *Fixed expressions and idioms in English: A corpus-based approach*. Oxford: Clarendon.
- Moon, Rosamund 2008. Conventionalized *as*-similes in English: A problem case. *International Journal of Corpus Linguistics* 13:1. S. 3–37.
- Niemi, Sinikka 2004. Svenskans kroppsdelssidiom ur ett språktypologiskt perspektiv. I: Melander, Björn, Ulla Melander Marttala, Catharina Nyström, Mats Thelander & Carin Östman (utg.), *Svenskans beskrivning 26: Förhandlingar vid Tjugosjätte sammankomsten för svenskans beskrivning, Uppsala den 25–26 oktober 2002*. Uppsala: Hallgren & Fallgren.
- Nikula, Kristina 2010. Svensk ordbok – en guldgruva för språkintresserade. *LexicoNordica* 17. S. 351–375.
- Nilsson, Kåre 2003. Eksempler og uttrykk (idiomer) i tospråklige ordbøker. I: Hansen, Zakaris Svabo & Anfinnur Johansen (red.), *Nordiske studier i leksikografi 6. Rapport fra Konference om leksikografi i Norden, Tórshavn 21.–25. august 2001*. (Skrifter utgivet

- af Nordisk forening for leksikografi 7.) Tórshavn: Nordisk forening for leksikografi & Føroyamálsdeild Fróðskaparseturs Føroya.
- Olofsson, Joel 2010. "Bollen susade in i bortre gaveln": En studie i rörelsekonstruktioner och produktivitet. Magisteruppsats i svenska språket. Göteborg: Institutionen för svenska språket. Tillgänglig på <http://hdl.handle.net/2077/24147>
- Penttilä, Esa, Marje Nenonen & Jussi Niemi 1998. Cultural and biological bases of idioms: A crosslinguistic study. I: Niemi, Jussi, Terence Odlin & Janne Heikkinen (eds.), *Language contact, variation, and change*. (Studies in languages 32.) Joensuu. S. 234–245.
- Rauset, Margunn 2010. *Sorte får og svarte sauer*: Ekvivalensproblematikk og målformskilnader ved ordsamband i den islandsk-norske delen av ordboka ISLEX. Mastergradsoppgåve i nordisk språk og litteratur. Bergen: Institutt for lingvistiske, litterære og estetiske studium. Tillgänglig på <http://hdl.handle.net/1956/4073>
- Schemann, Hans 1991. Die Phraseologie im zweisprachigen Wörterbuch. I: Hausmann m.fl. (Hrsg.). S. 2789–2794.
- Scholze-Stubenrecht, Werner 1995. Äquivalenzprobleme im zweisprachigen Wörterbuch: Ein Erfahrungsbericht. *Germanistische Linguistik* 127–128. S. 1–16.
- de Schryver, Gilles-Maurice 2003. Lexicographers' dreams in the electronic-dictionary age. *International Journal of Lexicography* 16:2. S. 143–199.
- Sigurðardóttir, Aldis, Anna Hannesdóttir, Håkan Jansson, Halldóra Jónsdóttir, Lars Trap-Jensen & Þórdís Úlfarsdóttir 2008. ISLEX—An Icelandic-Scandinavian multilingual online dictionary. I: Bernal, Elisenda & Janet DeCesaris (eds.), *Proceedings of the XIII Euralex International Congress (Barcelona, 15–19 July 2008)*. Barcelona: Universitat Pompeu Fabra. S. 779–789.
- Sköldberg, Emma 2004. *Korten på bordet: Innehålls- och uttrycksmässig variation hos svenska idiom*. (Meijerbergs arkiv för svensk ordforskning 31.) Göteborg: Göteborgs universitet.
- Sköldberg, Emma 2009. *Talesätt och talemaader*: Om ordförbindelser hos Dalin och Molbech. *LexicoNordica* 16. S. 219–239.
- Sköldberg, Emma 2010. Lexikografiska principer bakom Penu proverbiale (1665). I: Magnusson, Erik & Lena Rogström (red.), *Språkhistoria: Hur och för vem?* Studier i svensk språkhistoria 10. (Meijerbergs arkiv för svensk ordforskning 36.) Göteborg: Göteborgs universitet. S. 217–225.
- Svensén, Bo 2004. *Handbok i leksikografi: Ordböcker och ordboksarbete i teori och praktik*. Stockholm: Norstedts.

- Trap-Jensen, Lars 2005. Virtuelle perspektiver for ordbogsredigering: Muligheder, strategier og virkelighedens begrænsning. *LexicoNordica* 12. S. 109–121.
- Törnqvist, Lars 2010. Brukarmedverkan i webbordböcker. I: Jóhannesson, Kristinn, Ida Larsson, Erik Magnusson Petzell, Sven-Göran Malmgren, Lena Rogström & Emma Sköldberg (red.), *Bo65: Festskrift till Bo Ralph*. Meijerbergs arkiv för svensk ordforskning 39. Göteborg: Göteborgs universitet. S. 383–390.
- Zhao, Shikai 1991. Linguistic considerations of idiomatization. *Semiotica* vol 84 1/2. S. 113–119.
- Þorsteinsson, Jón Gunnar 2003. ”Hvers vegna er bókstafurinn z notaður til að tákna svefn í myndasögum?”. *Vísindaverfurinn* 2003-10-24. <http://visindavefur.hi.is/svar.php?id=3819> <2011-04-18>